

**VILNIAUS PRAMONĖS DARBININKŲ
KULTŪRINIO-TECHNINIO LYGIO KILIMAS
SOCIALIZMO STATYBOS LAIKOTARPIU (1944—1953 m.)**

H. SADZIUS

TSKP XXII suvažiavimas, naujoji partijos Programa nubrėžė nematyto užmojo uždavinius, toliau keliant darbo žmonių kultūrinį-techninį lygį. „Kultūrinį liaudies pakilimą,— kalbėjo N. Chruščiovas pranešime apie naująją Programą,— partija laiko pergalingos komunizmo statybos laidu. Mūsų šalis yra baigiamajame kultūrinės revoliucijos etape, kurio pagrindinis turinys yra sukurti visas būtinas ideologines ir kultūrinės komunizmo prielaidas. Labai svarbus šio etapo uždavinys — pakelti kultūrinį-techninį visų darbininkų ir valstiečių lygį iki inteligentijos lygio, kad būtų pašalinti esminiai skirtumai tarp protinio ir fizinio darbo“¹.

Ryšium su tuo ypatingai svarbią reikšmę tarybinio mokslo vystymui ir praktinei komunizmo statybai įgauna tarybinės liaudies ir visų pirma darbininkų klasės — priešakinės mūsų visuomenės jėgos — kultūrinio-techninio lygio augimo proceso tyrinėjimas.

Socializmo statybos eigoje darbininkų klasės kultūrinio-techninio lygio kilimą veikia du pagrindiniai veiksniai: objektyvus ir subjektyvus². Šio proceso objektyvi pusė susiklosto, augant technikai, kintant darbo sąlygoms. Subjektyvi pusė apima didžiulį partijos ir vyriausybės organizacinį ir auklėjamąjį darbą, mobilizuojant darbininkų klasę šiuolaikinei technikai ir kulturaliai įsisavinti, benarojo ir specialaus išsilavinimo lygiui kelti.

Nušviesti, kaip pokario metais vyko Lietuvos darbininkų klasės kultūrinio-techninio lygio kilimas, yra vienas pagrindinių uždavinių, studijuojant Tarybų Lietuvos darbininkų klasės istoriją. Tačiau šis klausimas mūsų mokslinėje literatūroje nebuvo specialiai tyrinėtas ir tik kai kurios jo pusės buvo iš dalies paliestos³.

Išanalizuoti Lietuvos darbininkų klasės kultūrinio-techninio lygio kilimo procesą ir jį visapusiškai nušviesti įvairiais mūsų socialistinės respublikos vystymosi etapais ir ypač 1944—1953 m. laikotarpiu yra gana sunkus uždavinys. Daugelyje įmonių rastos tik padrikos, nepilnos žinios apie darbininkų bendrojo lavinimo ir profesinio-techninio ruošimo eigą. Taip buvo daugiausia dėl to, kad to meto įmonių teikiamose ataskaitose

¹ TSKP XXII suvažiavimo medžiaga, 170, Vilnius, 1962.

² Straipsnyje autorius nagrinėja tik subjektyvųjį darbininkų klasės kultūrinio-techninio lygio kilimo veiksnį.

³ A. Knyva ir J. Ziugžda, Svietimas Tarybų Lietuvoje, Vilnius, 1950; J. Dobrovolskas, Naujosios Akmenės cemento gamyklos darbininkų buitis ir kultūra.— ILKI, 3, Vilnius, 1961; A. Bendžius, Liaudies švietimo pertvarkymas ir išvystymas Tarybų Lietuvoje 1940—1950 metais.— Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko v. universiteto mokslo darbai, 20, Istorija, 1, Vilnius, 1958; M. Damišavičius, Kvalifikuotos darbo jėgos ruošimas Lietuvos TSR pramonei.— Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai, Ekonomika, 2, Vilnius, 1962; J. Valiauskaitė, LKP veikla, keliant pramonės darbininkų techninį lygį 1953—1959 m.— TSKP — komunizmo statybos organizatorė, Vilnius, 1963.

nebuvo reikalaujama rodiklių, parodančių darbininkų kultūrinio-techninio išsilavinimo lygį. Nėra tokių duomenų ir paskutiniaisiais metais išleistuose statistiniuose leidiniuose liaudies ūkio išvystymo klausimais. Visa tai sunkino studijuoti nagrinėjamąjį klausimą.

Straipsnis parašytas, remiantis pokario Vilniaus pramonės darbininkų kultūrinio-techninio lygio kilimo medžiaga. Juo siekiama užpildyti spragą, esančią mūsų literatūroje darbininkų klasės istorijos klausimu.

Darbininkų klasės kultūrinio-techninio lygio kilimas, visapusiškai išsilavinusių ir didžiai kvalifikuotų darbininkų nuolatinis gausėjimas buvo vienas svarbiausių socialistinės gamybos augimo ir tobulinimo veiksmų socializmo statybos metais. Jeigu nauja technika respublikos pramonėje pokario metais sudarė pagrindą nenutrūkstamai kilti darbo našumui, tai šios technikos įsisavinimo ir išnaudojimo laipsnis visų pirma priklausė nuo darbo jėgos kokybės, nuo darbininkų kultūrinio-techninio lygio.

Štai kodėl pokario metais Vilniaus miesto partinė organizacija, vadovaudama darbininkų kovai už pramonės atkūrimą ir išvystymą, skyrė tokį didžiulį dėmesį pramonės darbininkų kultūrinio-techninio lygio kėlimui. Nors Vilniaus pramonės darbininkų, kaip ir visos respublikos darbininkų klasės, kultūrinio-techninio lygio nepertraukiamas augimas socializmo statybos metais buvo objektyvus, dėsningas vystymosi procesas, tačiau jis negalėjo vystytis savaime, automatiškai, vystantis visuomenei gamybai. Partinės ir tarybinės organizacijos turėjo nuolat atkakliai ir įvairiapusiškai dirbti, kad būtų sukurtos maksimalios galimybės darbininkams mokytis, kad žinių kėlimas taptų natūraliu kiekvieno darbininko poreikiu.

Nuo pat pirmųjų Vilniaus išvadavimo iš fašistinių okupantų dienų prasidėjo spartus pramonės atkūrimas. Tačiau rimta kliūtis, atstatant ir vystant pramonę, buvo darbininkų, ypač kvalifikuotų, stoka. Ketvirtojo penkmečio liaudies ūkiui atkurti ir išvystyti metais miesto pramonėje vyko iki tol nematytas įmonių ir atskirų pramonės šakų rekonstravimas, buvo statomos naujos įmonės⁴. Greitais tempais augo ir miesto pramonės darbininkų skaičius. Tačiau darbininkų eiles papildydavo nekvalifikuoti arba mažai kvalifikuoti darbininkai, daugiausia atėję iš kaimo. Reikėjo per labai trumpą laiką paruošti kiek reikiant kvalifikuotų darbininkų. Nors iš buržuazinės santvarkos buvo paveldėtas žemas bendrojo išsilavinimo lygis, tačiau socialistinė santvarka sudarė galimybes Vilniaus pramonės darbininkams nepertraukiamai kelti kultūrinį-techninį lygį ir tuo dar kartą patvirtino V. Lenino žodžių teisingumą, jog socialistinė santvarka leis nepaprastai greit išvystyti gamybines jėgas ir tuo įrodys „... visiems ir kiekvienam aiškiai, akivaizdžiai, kad socializme slėpi milžiniškos jėgos ir kad žmonija perėjo dabar į naują, teikiančią nepaprastai puikių galimybių vystymosi stadiją“⁵.

* * *

Darbininkų klasės kultūrinį-techninį lygį visų pirma apsprendžia liaudies švietimo išsivystymo laipsnis šalyje. Nuo pat pirmųjų Tarybų valdžios dienų Lietuvos darbininkų klasė ėmė kovoti su kultūriniu atsilikimu, paveldėtu iš buržuazinio laikotarpio, už kultūrinę revoliuciją. Svarbi sudėtinė šios kovos dalis buvo liaudies švietimas.

⁴ Plačiau žr. H. Sadžius, Vilniaus darbininkų kova už tolesnį pramonės išvystymą socializmo statybos Lietuvoje laikotarpiu (1946—1953 m.)— Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, serija A, 1(14), 1963.

⁵ V. I. Leninas, Raštai, 33, 452, Vilnius, 1955.

Lietuvos TSR ir Vilniaus m. bendrojo lavinimo mokyklų ir moksleivių skaičiaus augimas
(be darbo jaunimo ir suaugusiųjų mokyklų)

Mokymo metai		Mokyklų skaičius	Jų tarpe			Moksleivių skaičius
			pradinių	septynmečių	vidurinių	
1945/46	Lietuvos TSR	3243	2966	185	67	305 464
	Vilniaus m.	51	41	3	6	12 612
1950/51	Lietuvos TSR	3577	2673	703	92	415 355
	Vilniaus m.	50	24	14	10	19 906
1953/54	Lietuvos TSR*	3719	2401	965	194	417 998
	Vilniaus m.	50	10	21	17	23 114

* 1954/55 m.m. pradžios duomenys.

Vilniaus pramonės darbininkų, kaip ir visos respublikos darbininkų klasės, bendrasis lavinimas pokario metais buvo keliamas dviem keliais. Pirma, socializmo statybos eigoje liaudies švietimui atsivėrė plačios augimo perspektyvos, į fabrikus pradėjo ateiti vis daugiau jaunimo su aukštesniu išsilavinimu. Antra, didelė darbininkų dalis, ypač ta, kuri buržuaziniiais laikais negalėjo įsigyti ne tik aukštojo ar vidurinio, bet kartais ir pradinio mokslo, mokėsi neatsitraukdama nuo gamybos, suaugusiųjų ir darbo jaunimo mokyklose.

1944 m. spalio 2 d. Vilniuje⁶, kaip ir visoje Tarybų Lietuvos išvaduo-toje teritorijoje, prasidėjo mokslas pradinėse, vidurinėse, ir aukštesiose mokyklose. Nepaisant fašistinės okupacijos paliktų sunkumų, veikiančiųjų mokyklų tinklas respublikoje nuolat augo. Augo ir jose besimokančiųjų skaičius. 1945 m. sausio 1 d. išvaduo-toje Tarybų Lietuvos teritorijoje jau veikė 2393 pradinės mokyklos, 157 progimnazijos ir 75 gimnazijos⁷, jų tarpe Vilniuje — 30 pradinių mokyklų, 2 progimnazijos ir 6 gimnazijos, kuriose mokėsi 7322 moksleiviai⁸.

Respublikos partiniai ir tarybiniai organai sudarė palankias sąlygas visuotiniam mokymui įgyvendinti. Tačiau Leninas mokė: „... nepakanka likviduoti neraštingumą, bet reikia dar statyti tarybinį ūkį, o čia vien raštingumu toli nenuvažiuosi. Mums reikalingas milžiniškas kultūros pakėlimas“⁹. Tarybinės mokyklos paskirtis ir buvo užtikrinti šį didžiulį darbo kultūros pakėlimą, padarant visus darbininkus išsilavinusiais ir kultūrin-gais žmonėmis.

Nuo 1945/46 mokslo metų Vilniuje buvo pradėtas įgyvendinti visuotinis privalomas septynerių metų mokymas¹⁰. Lietuvos KP VI suvažiavimas (1949 m. vasaris) pripažino, kad reikia įvesti visuotinį septynmetį privalomą mokymą visoje respublikoje, kartu pakeičiant bendro lavinimo mokyklos struktūrą, pereinant prie vienuolikos metų mokymo. Suvažiavimo rezoliucijoje buvo rašoma: „Siekiant toliau pakelti darbo žmonių bendro išsimokslinimo lygį, suvažiavimas laiko būtinu artimiausiu laiku įgyvendinti visuotinį privalomą vaikų septynerių metų apmokymą ir perėjimą respublikos bendrojo lavinimo vidurinių mokyklų nuo 1949—1950 mokslo metų į 11 metų apmokymą“¹¹. 1949 m. spalio 13—14 d. įvykęs Lietuvos KP CK V Plenumas apsvarstė klausimą „Dėl liaudies švietimo pagerinimo“. Priimtas nutarimas nužymėjo tolesnius Tarybų Lietuvos mokyklos vystymosi uždavinius¹².

Komunistų partijos ir tarybinės vyriausybės nuolatinio rūpinimosi dėka Lietuvos darbo žmonės socializmo statybos laikotarpiu pasiekė milžiniškų laimėjimų liaudies švietimo srityje. Respublikos, taip pat Vilniaus bendrojo lavinimo mokyklų (be darbo jaunimo ir suaugusiųjų mokyklų) ir jose besimokančių moksleivių skaičiaus augimą nušviečia 1 lentelė.

Kaip ir visa respublika, žymių laimėjimų liaudies švietimo srityje pasiekė ir Vilniaus darbo žmonės. Nepaisant Vilniui fašistinių okupantų padarytų didžiulių nuostolių, tuojau pat, išvadavus miestą, buvo imtasi veiksmingų priemonių bendrojo lavinimo mokyklų tinklui atstatyti. Sugriautos mokyklos buvo atstatomos, praplečiamos. Vien 1944—1951 m.

⁶ A. Knyva ir J. Ziugžda, Švietimas Tarybų Lietuvoje, 28.⁷ Ten pat.⁸ VMSS EA, ap. 1, b. 3, l. 266.⁹ V. I. Leninas, Raštai, 33, 51, Vilnius, 1955.¹⁰ VMSS EA, ap. 1, b. 2, l. 1.¹¹ Lietuvos Komunistų partijos (bolševikų) VI suvažiavimo rezoliucija, 26, Vilnius, 1949.¹² Komunistas, 10, 7, Vilnius, 1949.

Vilniuje buvo atstatyta ir naujai pastatyta 6 mokyklos su 2640 vietų¹⁴. Liaudies švietimo klausimais nuolat rūpinosi miesto partiniai ir tarybiniai organai. Antai 1947 m. rugsėjo mėn. įvyko partijos Vilniaus miesto komiteto plenumas, skirtas kultūros-švietimo įstaigų darbui pagerinti¹⁵. Pašalinti trūkumams, iškilusiems įgyvendinant visuotinį septynerių metų mokymą, buvo skirtas 1949 m. lapkričio 18—19 d. partijos Vilniaus miesto komiteto plenumas, svarstęs klausimą „Apie liaudies švietimo darbo pagerinimą“¹⁶. Panašaus pobūdžio klausimai buvo dažnai svarstomi tiek partijos miesto komiteto, tiek ir Vilniaus miesto DZDT Vykdomojo komiteto posėdžiuose.

Miesto partinių ir tarybinių organų nuolatinis rūpinimasis švietimo reikalais, miesto darbininkų ir visų darbo žmonių mobilizavimas visuotiniam pradiniam ir septynerių metų mokymui įgyvendinti davė puikių rezultatų. Kaip matyti iš 1 lentelėje pateikiamų duomenų, nagrinėjamoju laikotarpiu Vilniuje septynmečių mokyklų skaičius išaugo daugiau kaip 7 kartus, vidurinių — apie 3 kartus. Moksleivių per tą patį laikotarpį padaugėjo beveik dvigubai. Šie Vilniaus darbo žmonių, o kartu ir visos lietuvių liaudies pasiekimai liaudies švietimo srityje buvo svarbi sudėtinė vykstančios kultūrinės revoliucijos respublikoje dalis.

Liaudies švietimo vystymasis respublikoje kėlė ir darbininkų klasės išsilavinimą. Tiek visos respublikos darbininkų klasės, tiek ir Vilniaus pramonės darbininkų sudėtį palaiapsniui vis daugiau ėmė papildyti jaunimas, tarybiniais metais baigęs pradinę ar septynmetę mokyklą. Pereinamojo iš kapitalizmo į socializmą laikotarpio pabaigoje žymi dalis darbininkų, stojusių dirbti į miesto pramonės įmones, jau buvo baigę 5—7 klases. Bet darbininkų, turinčių vidurinį išsilavinimą, tuo metu miesto įmonėse tebuvo atskiri vienetai.

Kalbant apie Vilniaus pramonės darbininkų, o kartu ir visos respublikos darbininkų klasės pasiekimus bendrojo lavinimo lygio kilimo srityje socializmo statybos laikotarpiu, negalima nepažymėti, jog jie būtų buvę žymiai didesni, jei šiame socialistinės statybos etape tarybinė mokykla nebūtų turėjusi rimtų trūkumų. Svarbiausias iš jų buvo mokymo atitrūkimas nuo gyvenimo. Mokykloje moksleiviai įsigydavo paprastai tik ne-

¹³ Lentelė sudaryta, remiantis šiais šaltiniais: Tarybų Lietuvos dvidešimtmetis (Statistinių duomenų rinkinys), 296, Vilnius, 1960; VMSS EA, ap. 1, b. 3, l. 192; b. 57, l. 30; b. 141, l. 3.¹⁴ PA, f. 3109, ap. 8, b. 86, l. 6.¹⁵ PA, f. 3109, ap. 4, b. 1, l. 85.¹⁶ PA, f. 3109, ap. 5, b. 8, l. 2.

susijusias su gamyba žinias. Jie nebūdavo pratinami prie gamybinio darbo, neįgydavo specialiųjų žinių ir įgūdžių.

Ši padėtis buvo ištaisyta. Pradedant TSKP CK lapkričio mėn. (1958 m.) Plenumo nutarimu¹⁷ ir eile vėlesnių partijos ir vyriausybės nutarimų, buvo numatoma ir įgyvendinama plati visos liaudies švietimo ir jaunimo auklėjimo sistemos pertvarkymo programa. Jeigu anksčiau svarbiausias bendrojo lavinimo mokyklos uždavinys buvo paruošti kandidatus aukštosioms mokykloms, tai dabar pirmą kartą reikšmę įgavo tinkamo darbininkų klasės ir kolūkinės valstietijos papildymo paruošimas. To dėka darbininkų klasė gerokai pasipildė išsilavinusiais žmonėmis, sugebančiais įsisavinti ir efektyviai išnaudoti šiuolaikinę techniką, įdiegti į gamybą socialistinę darbo kultūrą.

Nepaisant minėtų trūkumų, socializmo statybos metais visoje respublikoje ir Vilniaus mieste vykęs bendrojo lavinimo mokyklos augimas turėjo teigiamos įtakos Vilniaus pramonės darbininkų kultūrinio lygio kilimui.

Vienas didžiausių Tarybų valdžios laimėjimų liaudies švietimo srityje buvo suaugusiųjų ir darbo jaunimo švietimo išvystymas. Tai turėjo didžiulės reikšmės, likviduojant darbininkų neraštingumą bei mažaraštiskumą ir keliant jų bendrojo lavinimo lygį.

Buržuazinio viešpatavimo metais tūkstančiai Lietuvos darbo žmonių vaikų negalėjo mokytis. Tarybų valdžios dėka šis jaunimas, kuriam buržuazijos viešpatavimo metais kelias į mokslą buvo visiškai užkirstas, gavo galimybę pasiekti tai, ko negalėjo įgyvendinti buržuaziniais metais. Jau 1940/41 mokslo metais respublikoje buvo smarkiai išplėstas suaugusiųjų švietimas. Tačiau ypač platų užmojį suaugusiųjų švietimas įgavo pokario metais, kada šalia suaugusiųjų mokyklų labai išsiplėtė darbo jaunimo mokyklų tinklas.

Jau 1944 m. spalio 19 d. pradėjo veikti viena pirmųjų pokario metais respublikoje — Vilniaus suaugusiųjų mokykla, kurioje mokslo metų pradžioje buvo 346 moksleiviai¹⁸. Jų daugumą sudarė miesto darbininkai ir tarnautojai. Vėlesniais metais mokykla žymiai išsiplėtė, išaugo jos moksleivių skaičius ir 1950/51 m.m. pradžioje pasiekė 680¹⁹.

Dar 1944 metais tarybinės vyriausybės nutarimu jaunuoliams, neturėjusiems galimybės karo metu mokytis, miestuose ir darbininkų gyvenvietėse buvo pradėtos organizuoti darbo jaunimo mokyklos. Vyriausybės patvirtintuose darbo jaunimo mokyklų nuostatuose buvo nurodoma, kad jų tikslas yra „duoti jaunimui bendrąjį septynmetį ir vidurinį išsilavinimą, auklėti jaunimą besąlygiškos meilės Tėvynei ir Tarybų valdžiai dvasia“²⁰. Jose besimokantieji darbininkai, neatsitraukdami nuo gamybos, įgydavo tą patį išsimokslinimą ir tas pačias teises, kaip ir baigusieji prastąsias septynmetes ir vidurines mokyklas.

Šio profilio mokyklos turėjo ypatingai svarbią reikšmę, keliant Vilniaus pramonės darbininkų bendrojo išsilavinimo lygį, nes fašistinės okupacijos metais daug jaunuolių negalėjo įsigyti nei pradinio išsilavinimo, o iš buržuazinio laikotarpio taip pat nemaža buvo likę mažai raštingo jaunimo.

¹⁷ Zr. Dėl mokymo ryšio su gyvenimu stiprinimo ir dėl tolesnio liaudies švietimo sistemos vystymo šalyje, Vilnius, 1958.

¹⁸ VMSS EA, ap. 1, b. 3, l. 319.

¹⁹ VMSS EA, ap. 1, b. 57, l. 17.

²⁰ Директивы ВКП(б) и постановления Советского Правительства о народном образовании за 1917—1947 г.г., 210, Москва, 1947.

Dėl milžiniškų miesto sugriovimų, patalpų trūkumo dvi darbo jaunimo mokyklos Vilniuje buvo atidarytos tik 1946/47 m.m. pradžioje²¹. Tai visiškai atitiko 1946—1950 metų penkmečio plano Lietuvos TSR liaudies ūkiui atkurti ir išvystyti įstatymo liaudies švietimui iškeltus uždavinius. Įstatyme buvo rašoma: „Organizuojant darbininkų ir kaimo jaunimo mokyklas, užtikrinti apmokymą tos jaunimo dalies, kuri buržuazinio režimo, Tėvynės karo ir okupacijos sąlygomis negalėjo išeiti normalaus mokslo mokykloje“²².

Socializmo statybos metais darbo jaunimo ir suaugusiųjų mokyklų tinklas Vilniuje nuolat augo. Kartu augo ir jose besimokančiųjų skaičius. Tai rodo 2 lentelė.

2 lentelė²³

Lietuvos TSR ir Vilniaus m. darbo jaunimo ir suaugusiųjų mokyklų ir moksleivių skaičiaus augimas

Mokslo metai		Mokyklų skaičius	Moksleivių skaičius
1945/46	Lietuvos TSR	21	4125
	Vilniaus m.	1	375
1950/51	Lietuvos TSR	87	12 424
	Vilniaus m.	3	1210
1953/54	Lietuvos TSR	110	19 425
	Vilniaus m.	9	2837

Nagrinėjamoju laikotarpiu Vilniuje veikė viena suaugusiųjų mokykla. Lentelėje matomas mokyklų daugėjimas išimtinai vyko darbo jaunimo mokyklų gausėjimo dėka.

Ypač išaugo darbo jaunimo mokyklų tinklas V penkmečio metais. Tai paskatino partijos XIX suvažiavimo nutarimai. Partijos XIX suvažiavimo direktyvose dėl penktojo penkmečio plano TSRS išvystyti 1951—1955 metais buvo nurodoma: „Atsižvelgiant į didėjančią suaugusiųjų gyventojų siekimą kelti savo išsilavinimo lygį, reikia toliau vystyti neakivaizdines bei vakarines aukštąsias ir vidurines mokyklas, skirtas darbo žmonėms mokytis, neatsitraukiant nuo gamybos“. Iš 2 lentelės duomenų matyti, jog 1950—1953 metų laikotarpiu darbo jaunimo mokyklų skaičius Vilniuje išaugo. Kartu jose daugėjo ir moksleivių.

Socializmo statybos eigoje, miesto pramonėje statant priešakinės tarybinės technikos įrengimus, darbininkai aiškiai matė, jog jiems aptarnauti reikia nuolat kelti bendrojo išsilavinimo lygį, nepakanka vien specialybės žinojimo. Todėl IV penkmečio pabaigoje ir ypač V penkmečio metais pastebimas didžiulis darbininkų veržimasis mokytis.

Antai 1949 m. į „Elfos“ elektrotechninę gamyklą atėjo V. Blaškevičius²⁴, neturėdamas jokios specialybės. Įmonėje jaunuolis įgijo frezuotojo specialybę. Dirbdamas frezuotoju, kartu mokėsi darbo jaunimo mokykloje. Kartu su juo mokėsi šios gamyklos šaltkalvis Šumila, reguliuotojas Vegis.

Arba štai kitas pavyzdys. V. Dragūnas, kurio tėvai praeityje buvo vargingi švenčionių raj. Žvirių k. valstiečiai, negalėjo mokytis. Nuo pat

²¹ VMSS EA, ap. 1, b. 16, l. 45.

²² 1946—1950 metais penkmečio plano Lietuvos TSR liaudies ūkiui atkurti ir išvystyti įstatymas, 26, Vilnius, 1946.

²³ Lentelė sudaryta, remiantis šiais šaltiniais: Tarybų Lietuvos dvidešimtmetis (Statistinių duomenų rinkinys), 303, Vilnius, 1960; VMSS EA, ap. 1, b. 3, l. 266; b. 82, l. 303; b. 132, l. 30.

²⁴ Советская Литва, 9.IX.1951.

jaunų dienų jis piemenavo pas buožes. Tikrai Tarybų valdžia jam, kaip ir tūkstančiams kitų Tarybų Lietuvos jaunuolių, atvėrė kelią į gyvenimą. Pokario metais atvykęs į Vilnių, V. Dragūnas įstojo dirbti į Dzeržinskio v. tabako fabriką. Greit jis tapo gamybos pirmūnu. Buvo išrinktas deputatu į Vilniaus m. DZD tarybą. Kartu sėkmingai mokėsi Vilniaus I darbo jaunimo mokykloje²⁵. Tokių pavyzdžių galima pateikti ir daugiau.

Siekiant geriau patenkinti darbininkų poreikius, nuo 1951/52 m.m. Vilniuje pradėta steigti pamainines darbo jaunimo mokyklas prie stambiausių įmonių (Elektros skaitiklių gamykla, „Lelijos“ siuvimo fabrikas)²⁶.

Partijos miesto komitetas nuolatinį dėmesį skyrė dirbančiųjų švietimui. 1951 m. spalio 19 d. posėdyje buvo apsvarstytas klausimas „Apie suaugusiųjų ir darbo jaunimo mokyklų veiklą“²⁷. Pažymėjęs eilę pasiekimų šioje srityje, partijos miesto komitetas griežtai kritikavo „Raudonosios žvaigždės“ odos-galanterijos kombinato, Vitenbergo v. fabriko ir kitų įmonių partines organizacijas, kurios neskyrė pakankamai dėmesio darbininkų bendrojo lavinimo lygio kėlimui. Minėtų įmonių partinės organizacijos buvo įpareigosios ištaisyti padėtį. Šis partinių, taip pat ir tarybinių organų rūpinimasis dirbančiųjų švietimu davė teigiamų rezultatų.

Besimokančiųjų skaičius suaugusiųjų ir darbo jaunimo mokyklose nuolat augo. Kaskart vis daugiau žmonių jas sėkmingai baigdavo. Štai vien Vilniaus m. II darbo jaunimo mokykloje 1946—1951 m. laikotarpyje brandos egzaminus išlaikė 264, o septynias klases baigė 172 jauni darbininkai²⁸. Vien 1952 m. brandos atestatus gavo daugiau kaip 100 suaugusiųjų ir darbo jaunimo mokyklų moksleivių²⁹. Nemaža šių mokyklų auklėtinių dalis toliau mokėsi įvairiose miesto ir respublikos aukštesiose mokyklose.

Tokiu būdu socializmo statybos metais Vilniuje vykęs spartus darbininkams skirtų mokyklų ir jose besimokančių darbininkų skaičiaus augimas didino išsilavinusių pramonės darbininkų skaičių, o tai savo ruožtu kėlė darbininkų kultūrinį lygį.

Salia šių dviejų pagrindinių darbininkų klases bendrojo lavinimo kėlimo kelių nemaža reikšmės darbininkų išsilavinimo augimui turėjo mokymasis respublikos neakivaizdinėse mokyklose ir darbininkų bei valstiečių parengiamuosiuose kursuose. Antai vien 1952 m. respublikinės neakivaizdinės mokyklos sistemoje laikė egzaminus 1118 neakivaizdininkų³⁰, kurių tarpe žymią dalį sudarė įmonių darbininkai. Darbininkų ir valstiečių parengiamieji kursai, veikę 1944—1950 m. laikotarpiu prie Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko vardo universiteto, buvo svarbi Tarybų valdžios priemonė paspartintais tempais ruošti kvalifikuotus specialistus. Kadangi parengiamųjų kursų klausytojus sudarė darbininkų klases ir darbo valstietijos atstovai, kurių nemaža dalis turėjo partinio ir tarybinio darbo patyrimą, dalyvavo pagrindinėje kovoje buržuazijos viešpatavimo metais ar su ginklu kovojo prieš fašistinius okupantus,— tai šie kursai kartu buvo ir klasinis proletariato diktatūros įrankis socialistinei inteligentijai ruošti. Žymią kursų klausytojų dalį sudarė Vilniaus pramonės darbininkų atstovai. Pavyzdžiui, „Spartos“ fabriko darbininkė V. Liaukaitytė, kuri

²⁵ Советская Литва, 18.IX.1952.

²⁶ VMSS EA, ap. 1, b. 105, l. 92.

²⁷ PA, f. 3109, ap. 8, b. 94, l. 5.

²⁸ Советская Литва, 14.X.1951.

²⁹ VMSS EA, ap. 1, b. 105, l. 75.

³⁰ Tiesa, 1952.V.31.

laiką dirbusi gamyboje, 1946 m. stojo į parengiamuosius kursus, kuriuos sėkmingai baigė³¹.

Socializmo statybos laikotarpiu žymiai išaugo ir pačios darbininkų klases bendrojo išsilavinimo lygis. Jeigu, pavyzdžiui, IV penkmečio pradžioje Vilniaus pramonėje tikrai apie 25% darbininkų buvo baigę pradinį arba aukštesnį mokslą, tai V penkmečio pradžioje tokie darbininkai jau sudarė apie 45%. Nuolat kylant darbininkų išsilavinimui, kartu augo ir darbininkų klases kultūrinis lygis.

Vilniaus pramonės darbininkų kultūrinis-techninis lygis pokario metais kilo ne vien dėl plataus bendrojo lavinimo sistemos mokyklų tinklo ir jose besimokančiųjų moksleivių skaičiaus augimo. Svarbią reikšmę respublikos darbininkų klases kultūrinio-techninio lygio kėlimui turėjo platus gamybinis-techninis darbininkų mokymas, kitaip sakant, kvalifikuotų darbininkų kadru ruošimas, mūsų respublikoje vykęs dviem pagrindiniais kanalais: darbo rezervų sistemos profesinėse-techninėse mokyklose ir betarpiškai gamyboje.

Darbo rezervų sistemos profesinėse-techninėse mokyklose ruošiami kvalifikuoti darbininkų kadrai buvo organizuoti siunčiami į įmones sutinkamai su įvairių liaudies ūkio šakų poreikiais. Miesto ir kaimo jaunimo gamybiniu mokymu pasireiškė mūsų partijos rūpinimasis komunistiniu augančiosios kartos auklėjimu, tolesniu darbininkų klases kultūrinio-techninio lygio kėlimu.

1940 m. spalio 2 d. buvo priimtas TSRS Aukščiausiosios Tarybos Įsakas dėl TSRS valstybinių darbo rezervų sudarymo³². Šiuo Įsaku sukurta nauja valstybinių mokyklų sistema kvalifikuotiems darbininkų kadrams pramonei, transportui ir statybai ruošti.

Remiantis šiuo nutarimu, pirmosios darbo rezervų sistemos mokyklos respublikoje pradėjo kurtis 1940—1941 metais. Lietuvos KP CK ir Lietuvos TSR LKT priėmė atitinkamą nutarimą, kuriame buvo numatytas darbo rezervų sistemos mokyklų skaičius, mokinių kontingentai, ruošiamų kadru profiliai respublikoje³³.

Tai ryškiai rodė socialistinės santvarkos pranašumą. Tuo tarpu kai buržuazijos valdymo metais Lietuvoje kasdien buvo atleidžiama iš fabrikų dešimtys darbininkų, šimtai jaunuolių stovinėdavo prie vartų, pusvelčiui siūlydami kapitalistams savo darbo jėgą, o buržuazinė vyriausybė tesugebėjo skambiomis frazėmis žadėti darbą per „darbo biržas“,— socialistinėje Lietuvoje ne tik nuo pat pirmųjų dienų buvo imtasi priemonių likviduoti nedarbą, bet partija ir tarybinė vyriausybė ėmė ypač rūpintis, kad liaudies ūkiui netrūktų kvalifikuotų kadru, kad darbininkų klases būtų nuolat papildoma, kad būtų keliamas jos kultūrinis-techninis lygis. Tarybų valdžia pati sudarė puikiausias sąlygas darbui bei pageidaujama specialybei įsisavinti.

Tačiau šį darbą nutraukė karas. Fašistiniai okupantai padarė daug žalos vos pirmuosius žingsnius pradėjusioms žengti darbo rezervų sistemos mokykloms, o atsitraukdami sunaikino ar sugriovė daug pastatų, išgrobstė mokyklų inventorių Vilniuje, Kaune ir kituose respublikos miestuose³⁴. Išvijus fašistinius grobikus, teko pradėti viską iš naujo.

³¹ Valstiečių laikraštis, 1948.III.6. Plačiau žr. P. Zostautaitė, Darbininkų ir valstiečių parengiamieji kursai prie Vilniaus Valstybinio universiteto, 1941 ir 1944—1950.— Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, serija A, 1(14) (1963).

³² Трудовые резервы СССР, 3, Москва, 1950.

³³ PA, f. 1771, ap. 1771, b. 38, l. 99.

³⁴ PMV EA. Lietuvos TSR Darbo rezervų mokyklų veikla 1944—1945 m., 8 (mašini-raštis).

Lietuvos TSR ir Vilniaus m. darbo rezervų sistemos mokyklų skaičius
kiekvienų metų pradžioje 1945—1953 metų laikotarpiu

Metai	Iš viso mokyklų		Iš jų							
	respubli-koje	Vil-niuje	fabrikinio-gamyklinio apmokymo mokyklų (FGA)	amatu mokyklų (AM)		geležinkelininkų mokyklų (GM)		spec. amatu mokyklų		
				resp.	Viln.	resp.	Viln.	resp.	Viln.	resp.
1945	20	4	3	1	13	2	4	1	—	—
1946	37	12	20	9	13	2	4	1	—	—
1947	38	12	20	9	13	2	4	1	1	—
1948	39	12	19	9	15	2	4	1	1	—
1949	29	7	9	4	15	2	4	1	1	—
1950	19	6	4	3	11	2	2	1	2	—
1951	12	4	3	2	4	1	2	1	3	—
1952	12	4	3	2	4	1	2	1	3	—
1953	12	4	3	2	4	1	2	1	3	—

darbo įrankių⁴¹ ir t. t. Panaši parama buvo teikiama ir vėlesniais metais.

Vilniuje, kaip ir visoje respublikoje, socializmo statybos metais, kaip matyti iš 3 lentelės duomenų, vyravo trejopo profilio darbo rezervų mokyklos: amatu, geležinkelininkų ir fabrikinio-gamyklinio apmokymo. Amatų ir geležinkelininkų mokyklose mokymas truko dvejus metus. Šios mokyklos ruošė įvairaus profilio kvalifikuotus darbininkus: elektrotechnikus, surinkėjus, šaltkalvius, raudonmedžio baldžius ir kt. Skirtingai nuo jų fabrikinio-gamyklinio apmokymo mokyklose mokslas truko 6 mėnesius. Šios mokyklos ruošė masinių profesijų darbininkus. Jeigu į amatu ir geležinkelininkų mokyklas buvo priimami su pradiniu ir aukštesniu išsilavinimu, tai į fabrikinio-gamyklinio apmokymo mokyklas buvo priimami jaunuoliai, ir nebaigę pradinės mokyklos. FGA tipo mokyklos suvaidino svarbų vaidmenį pirmaisiais IV penkmečio metais, kada vyko dideli atstatymo darbai. Penkmečio pabaigoje, kada iš esmės atstatymo darbai ėjo į pabaigą, masinių profesijų darbininkų poreikavimas mažėjo. Todėl FGA mokyklos buvo palaipsniui likviduojamos arba pervedamos į amatu tipo mokyklas. Visų profilių darbo rezervų sistemos mokyklos turėjo savo bazines įmones, kurios teikdavo mokykloms įvairiapusišką paramą. Jose moksleiviai atlikdavo gamybinę praktiką. Pvz., FGA mokyklos Nr. 4 bazinė įmonė buvo „Vilniaus“ baldų fabrikas⁴², FGA mokyklos Nr. 8 — Eiduevičiaus v. odos-avalynės kombinatas ir „Viktorijos“ avalynės fabrikas⁴³.

Pirmaisiais pokario metais partiniai ir tarybiniai organai daug padirbėjo, telkdami darbo rezervų mokyklų reikiamą moksleivių kontingentą. Nors dauguma darbo rezervų sistemoje paruošiamų kadro likdavo miesto įmonėse, tačiau daugiausia jie buvo komplektuojami iš kaimo jaunimo. Šimtai vaikinių ir merginų su didžiu entuziazmu stėjo į FGA, amatu ir geležinkelininkų mokyklas, suprasdami, jog čia turės visas galimybes išmokti amato, įsigyti reikalingų teorinių ir praktinių žinių, tapti

⁴⁰ Lentelė sudaryta, remiantis šiais šaltiniais: PMV EA Lietuvos TSR Darbo rezervų mokymo įstaigų tinklas, suvestinė pažyma; Lietuvos TSR Darbo rezervų mokymo įstaigų veiklos knyga (lapai nenumeruoti).

⁴¹ Tiesa, 1944.XI.23.

⁴² PA, f. 3109, ap. 3, b. 123, l. 4.

⁴³ PMV EA, Lietuvos TSR Darbo rezervai IV penkmetėje, 6 (mašinosraštis).

Dar vakarinėje Lietuvos teritorijos dalyje vykstant įnirtingiems mūšiams prieš vokiškuosius okupantus, tarybiniai ir partiniai organai skubiai ėmėsi priemonių išvaduotoje respublikos dalyje atkurti darbo rezervų sistemos mokyklas.

Jau 1944 metų pabaigoje respublikoje veikė 20 darbo rezervų sistemos mokyklų, jų tarpe 4 Vilniuje³⁵. Šios mokyklos 1945 metais paruošė 832 kvalifikuotus darbininkus, iš jų — 112 Vilniuje³⁶. Paruoštų darbininkų skaičius palyginti nedidelis. Tačiau, žinodami, jog mokyklų organizavimas ir iš esmės jų darbas vyko rūsčiomis Tėvynės karo dienomis, akivaizdžiai matome, kokį didžiulį dėmesį kvalifikuotų darbininkų kadro ruošimui teikė partija ir vyriausybė.

Naujas darbo rezervų mokyklų vystymosi etapas prasidėjo, pasibaigus Tėvynės karui. Ypač didžiulę reikšmę, gerinant darbo rezervų sistemos mokyklų veiklą, turėjo VKP(b) CK ir TSRS Liaudies Komisarų Tarybos 1945 m. rugpiūčio 29 d. nutarimas „Apie priemones gerinant mokomąjį-auklėjamąjį darbą amatu, geležinkelininkų ir FGA mokyklose“. Šiame vyriausybės dokumente buvo suformuluoti pagrindiniai reikalavimai darbo rezervų sistemos mokyklų gamybinio ir mokomojo darbo organizavimui. Šiame nutarime, pažymėjus tą didžiulę paramą, kurią per savo gyvavimo laikotarpį suteikė darbo rezervai, buvo kartu nurodyta ir daug trūkumų, atsiradusių „karo laikotarpio sąlygomis, kada amatu ir FGA mokyklos ryšium su karinės pramonės reikalavimais pagreitintai išleisdavo moksleivius, taip pat vykdė specialias vyriausybės užduotis, gamindamos šaudmenis ir kitus užsakymus, o tai žymiai sumažino kvalifikuotų darbininkų paruošimo kokybę ir pablogino mokomąjį auklėjamąjį darbą“³⁷. Nutarimas numatė plačias priemones mokymo procesui sutvarkyti, gamybinei praktikai įmonėse organizuoti, mokyklų aprūpinimui staklėmis, įrankiais, vaizdinėmis priemonėmis pagerinti ir t. t. Buvo numatyta į amatu ir geležinkelininkų mokyklas moksleivius telkti vieną kartą, o į FGA mokyklas dukart per metus³⁸.

Lietuvos KP CK biuras, 1945 m. rugsėjo 14 d. posėdyje apsvarstęs minėtąjį nutarimą, pažymėjo, jog iškelti trūkumai yra būdingi ir mūsų respublikos darbo rezervų sistemos mokyklų veiklai. CK biuras įpareigojo partijos miestų komitetus ir darbo rezervų mokyklas, partines organizacijas imtis priemonių padėčiai ištaisyti³⁹.

Paskutiniame 1945 m. ketvirtyje ir pirmojoje 1946 m. pusėje buvo sparčiai steigiamos naujos darbo rezervų mokyklos tiek visoje respublikoje, tiek ir Vilniuje. Tai buvo susiję su visos šalies plačiai išsivysčiusio liaudies ūkio ir visų pirma pramonės atkūrimo darbais. Kartu prasidėjęs respublikos liaudies ūkio industrializavimo procesas iškelė neatidėliotiną uždavinį — paruošti žymiai daugiau kvalifikuotų darbininkų kadro, taip pat pakelti darbininkų masių kultūrinį lygį. Mūsų tyrinėjamoju laikotarpiu vykusio darbo rezervų sistemos mokyklų dinamika matyti iš 3 lentelės.

Taip sparčiai pirmaisiais pokario metais augo mokyklų tinklas tik dėl to, kad respublikai nesavanaudiškai ir įvairiapusiškai padėjo broliškosios respublikos. Jau 1944 m. pabaigoje į mūsų respubliką darbo rezervų sistemos mokykloms įrengti iš Leningrado, Ivanovo, Gorkio, Minsko ir kitų šalies miestų buvo gauta 16 vagonų įvairaus inventorius: medžiagos mokinių drabužiams, patalynės, avalynės, rašymo priemonių.

³⁵ PMV EA, Lietuvos TSR Darbo rezervų mokyklų veikla 1944—1945 m., 12.

³⁶ Ten pat, 14.

³⁷ Ф. Балинчевский, Г. Зеленко, Профессионально-техническое образование рабочих в СССР, 80, Москва, 1957.

³⁸ Ten pat, 81.

³⁹ PA, f. 1771, ap. 1771, b. 124, l. 123.

didžiai kvalifikuotais darbininkais. Tačiau atskiri jaunuoliai pasiduodavo buržuazinei-nacionalistinei propagandai, neigusiai visa, kas pažangu, ir vengdavo stoti į darbo rezervų mokyklas. Antra vertus, respublikos kaime tebeegzistavusi buožija visai stengėsi dalį jaunimo išlaikyti savo išnaudojimo objektu. Todėl partiniai ir tarybiniai organai, taip pat darbo rezervų mokyklų atstovai, telkdami jaunimą į mokyklas, iš vienos pusės, turėjo palaužti antitarybinę buržuazinių nacionalistų propagandą, iš kitos,— išaiškinti buožių slepiamus piemenis, pusbernius. Reikia pažymėti, kad partiniai ir tarybiniai organai sėkmingai susidorojo su šiais uždaviniais.

Tokiu būdu, vykstant klasei kovai respublikos kaime, vyko kova ir už kaimo jaunimo patraukimą į savo pusę.

Darbo rezervų sistemos mokyklų veikla buvo partijos miesto komiteto nuolatinio dėmesio centre. 1946 m. kovo 13 d. partijos Vilniaus miesto komiteto biuro posėdyje buvo apsvarstytas klausimas „Apie naujų FGA mokyklų pasiruošimą atidarymui“⁴⁴. Buvo pažymėta, kad, nors Vilniaus įmonėse labai trūksta darbo jėgos, bet bazinės įmonės ir darbo rezervų sistemos vadovybė nepanaudojo visų galimybių mokykloms laiku atidaryti, taigi, nepatenkinamai vykdomas Lietuvos KP CK 1945 m. rugšėjo 15 d. nutarimas. Miesto komiteto biuras įpareigojo statybos tresto, Eidukevičiaus v. kombinato, vandentiekio ir eilės kitų įmonių vadovus ištaisyti padėtį ir pasirūpinti, kad mokyklos būtų atidarytos numatytu terminu. Dėl to FGA mokyklos ir buvo atidarytos laiku.

Darbo rezervų sistemos mokyklų veiklai gerinti taip pat buvo skirti partijos miesto komiteto biuro posėdžiai, įvykę 1946 m. liepos 13 d.⁴⁵ ir 1947 m. vasario 26 d.⁴⁶. Šiuose, taip pat ir eilėje kitų posėdžių daug dėmesio buvo skiriama mokyklų materialinės bazės stiprinimui, aiškinamojo darbo pagerinimui miesto ir kaimo jaunimo tarpe ir t. t. Nuolatinis partinių ir tarybinių organų rūpinimasis padėjo mokyklų vadovybėms sėkmingai ruošti jaunųjų darbininkų kadrus.

Stojas į mokyklas jaunimas gerai suprato, kad kvalifikuoti kadrai labai reikalingi atsikuriančiam mūsų respublikos ūkiui, todėl noromis pasinaudojo partijos ir vyriausybės suteiktomis sąlygomis išmokti pasirinkto amato. Pirmenybė stoti į mokyklas buvo suteikiama buvusių partizanų ir karių šeimų vaikams. To meto stojančiųjų į darbo rezervų sistemos mokyklas jaunuolių nuotaikas vaizdžiai rodo šie pavyzdžiai.

Jau 1944 m. spalio 23 d. į Vilniaus apskrities priėmimo komisiją atvyko 2 vaikinai ir 3 merginos iš Jašiūnų valsčiaus, Pratačenkų kaimo. Fašistinės okupacijos metais jie visi veikė pagrindinėje komjaunimo organizacijoje. Viena iš atvykusių merginų — E. Salkauskaitė — priėmimo komisijai pareiškė: „Iki šiol mes kovojom prieš neapkenčiamus vokiškuosius okupantus, o dabar su džiaugsmu stojame į mokyklą, kad taptume kvalifikuotais tarybiniais darbininkais“⁴⁷.

Iš Alytaus apskrities į FGA mokyklą Nr. 19 atvykęs J. Grubevičius savo pareiškime rašė: „Šiandien mano gyvenime laimingiausia diena... Stai, dabar mano svajonės išsipildė: aš būsiu metalo tekintoju. Ačiū tarybinei valdžiai, kurios dėka galiu nemokamai įgyti specialybę“⁴⁸.

Iš Svenčionių apskrities, Adutiškio kaimo, į FGA mokyklą Nr. 13 atvykęs Z. Subačius, besimokydamas joje, rašė: „Aš labai norėjau mokytis. Mes su tėvu dirbome kumečiais, ir, užuot mokėsis, ėjau dirbti pas buožes.

⁴⁴ PA, f. 3109, ap. 3, b. 64, l. 76.

⁴⁵ PA, f. 3109, ap. 3, b. 64, l. 256.

⁴⁶ PA, f. 3109, ap. 4, b. 5, l. 91.

⁴⁷ Советская Литва, 1.XI.1944.

⁴⁸ Valstiečių laikraštis, 1942.X.11.

Naujas gyvenimas mūsų šeimai prasidėjo Tarybų valdžios metais... Mano tėvas gavo 7 ha žemės. Atėjo ir man laimė. Jau daugiau kaip mėnuo aš mokausi FGA mokykloje. Moko mus nemokamai, rengia, maitina. Ryžtingai siekiu šaltkalvio specialybės“⁴⁹.

Panašias mintis reiškė ir tūkstančiai kitų jaunuolių, stojusių į darbo rezervų sistemos mokyklas.

Nemaža stojančio jaunimo sudarė merginos. Jeigu buržuazijos valdymo metais Lietuvoje moterims buvo svetimos vadinamosios „vyriškos“ — šaltkalvio, elektromonterio, radiotechniko — specialybės, tai Tarybų valdžios metais tokia pažiūra iš esmės išnyko. Stojusi į Vilniaus amatų mokyklą Nr. 2 iš Svenčionių apskr., Daugėlių valsč., Lauričiukiškių k., S. Lenytė paduotame pareiškime rašė: „Prašau Jus priimti mane į amatų mokyklą, į radiotechnikos skyrių. 1941 metais baigiau 4 mokyklos klases, bet ryšium su vokiečių okupacija neturėjau galimybių toliau mokytis“⁵⁰. Šioje mokykloje apie pusę besimokančiųjų sudarė merginos. Vien 1948 m. Vilniaus amatų mokyklą Nr. 5 baigė 50 merginų⁵¹, įsigijusių elektromonteriu, radiotechniku ir kitas specialybes.

Kaip rodo kai kurių Vilniaus miesto darbo rezervų mokyklų išlikusios vardinės knygos⁵², daugiausia stojančiųjų sudarė kaimo jaunimas, atvykęs iš įvairių respublikos vietų, tarp kurių vyravo rytų Lietuvos rajonai.

Kiekvienam jaunuoliui, atvykusiam į darbo rezervų sistemos mokyklas, buvo suteikiama visapusiška materialinė parama. Besimokantieji gaudavo nemokamą maistą, drabužius, būdavo aprūpinami bendrabučiais, įvairiausiomis mokymo ir kultūrinėmis priemonėmis. Be to, moksleiviai dar gaudavo 33—50% atlyginimo už gamybinių užsakymų įvykdymą, taip pat už savo atliktą darbą gamybinės praktikos metu.

Darbo rezervų sistemos mokyklose profesinis mokymas buvo organizuojamas taip, kad moksleiviai įsisavintų gamybos novatorių darbo metodus, priešakinę technologiją, įgytų žinių ir įgūdžių mašinoms ir mechanizmams valdyti, mokėtų panaudoti įrankius ir prietaisus.

Skirtingai nuo gamybinio mokymo įmonėse, mokyklos profesinio mokymo sistema turėjo geresnes sąlygas ir galimybes ruošti didžiai kvalifikuotus darbininkus. Mokyklose buvo įrengta klasių, kabinetų teoriniam kursui eiti. Kartu jose buvo ir priešakiniais įrengimais aprūpintų mokymo dirbtuvių, kur vyko gamybinis mokymo procesas. Pagaliau mokyklose buvo daug gamybinio mokymo meistrų ir dėstytojų inžinierių-technikų.

Darbo rezervų sistemos mokyklose pedagoginis procesas buvo grindžiamas aktyviu, sistemingu moksleivių dalyvavimu gamybiniame darbe. Darbu mokomiosiose dirbtuvėse ir gamyboje buvo siekiama pagal tam tikrą metodinę sistemą įdiegti praktinių gamybinių įgūdžių.

Tokiu būdu mokymo procesas darbo rezervų mokyklose nuosekliai derino teorinį moksleivių paruošimą su gamybiniu mokymu. Kaip tik tokį mokymą turėjo galvoje V. Leninas, sakydamas: „... negalima įsivaizduoti būsimosios visuomenės idealo, mokymo nesujungus su gamybiniu jaunosios kartos darbu: nei mokymas ir švietimas be gamybinio darbo, nei gamybinis darbas be lygiagrečio mokymo ir švietimo negalėtų pasiekti to aukščio, kurio reikalauja šiuolaikinis technikos lygis ir mokslinių žinių būklė“⁵³.

⁴⁹ Советская Литва, 31.X.1946.

⁵⁰ Советская Литва, 3.X.1945.

⁵¹ Valstiečių laikraštis, 1948.III.6.

⁵² PMV EA, FGA mokyklų Nr. 2, 4, 8 vardinės knygos.

⁵³ V. I. Leninas, Raštai, 2, 428, Vilnius, 1950.

Mokyklose buvo skiriamas didžiulis dėmesys ne tik techniniam kvalifikuotų darbininkų ruošimui, bet ir komunistiniam jaunimo auklėjimui. Buvo steigiami mokyklų klubai, raudonieji kampeliai, bibliotekos-skaityklos, sistemingai skaitomos paskaitos, pranešimai, organizuojami meninės saviveiklos rateliai, vystomas fizkultūrinis darbas.

1945 m. pradžioje įvykęs VLKJS CK XIII Plenumas specialiai apsvarstė klausimą, kaip pagerinti amatų ir FGA mokyklų komjaunimo organizacijų veiklą⁵⁴. Politiniam-auklėjamojam darbui moksleivių tarpe pagerinti, taip pat komjaunimo organizacijų veiklai pagyvinti mokyklose buvo įvestos VLKJS CK komsorgų pareigos. Dėl to pagerėjo komjaunimo organizacijų darbas darbo rezervų mokyklose, ir tai teigiamai paveikė moksleivių mokymosi lygį bei darbo drausmę.

Profesinio-techninio mokymo ir politinio-auklėjamojo darbo padėtis mokyklose žymia dalimi priklausė nuo partinių organizacijų veiklos. Partijos miesto komitetas nuolat kontroliavo mokyklų administracijos ir partinių organizacijų veiklą ir jai vadovavo. Pavyzdžiui, 1948 m. birželio 16 d. partijos miesto komiteto biuro posėdyje buvo apsvarstytas klausimas „Apie amatų mokyklos Nr. 5 darbą“⁵⁵. Be eilės šios mokyklos kolektyvo pasiektų laimėjimų, ruošiant kvalifikuotų modeliutojų, šaltkalvių, elektrikų ir kt. kadrus, biuras atskleidė ir rimtus mokyklos kolektyvo darbo trūkumus: moksleiviams per mažai teikiama žinių apie naujausią techniką, priešakinius darbo metodus; nepraktikuojami susitikimai su gamybos pirmūnais, padedantieji įsisavinti priešakinę gamybinę patirtį; politinis-auklėjamojo ir kultūrinis darbas moksleivių tarpe vedamas silpnai. Biuras taip pat nurodė, jog šios mokyklos bazinės įmonės „Elfos“, „Komunaro“ fabrikai reikiamai nesirūpina moksleivių praktika ir nesudaro jai tinkamų sąlygų. Mokyklos, taip pat ir minėtų įmonių partinės organizacijos buvo įpareigosotos ištaisyti padėtį. Tatai buvo padaryta.

1950 m. kovo 6 d. partijos miesto komiteto biuro posėdyje vėl buvo svarstomas darbo rezervų sistemos mokyklų mokomasis-auklėjamojo darbas⁵⁶. Šiam klausimui nemaža vietos buvo skiriama vykusiuose partijos miesto komiteto plenuose, partiniuose-ūkiniuose pasitarimuose. Visa tai padėjo mokyklų kolektyvams sėkmingai ruošti naująją darbininkų klases kartą.

Atskiros mokyklos, ruošdamos kvalifikuotus darbininkų kadrus, pasiekė gerų rezultatų. Antai vien tik 1947 m. pirmajame pusmetyje Vilniaus FGA mokykloje Nr. 8 sėkmingai baigė mokymo kursą ir įgijo specialybes 150 mokyklos auklėtinių, iš kurių: 24 buvo suteikta III kategorija, 20 — IV, 10 — V, 20 — VI, 36 — VII, 37 — VIII ir trims — aukščiausioji, IX, avalynininko kategorija⁵⁷. Už sėkmingą kvalifikuotų kadru ruošimą amatų mokyklos Nr. 2 kolektyvas 1946 m. visasąjunginėse varžybose laimėjo III vietą⁵⁸. Tokių pavyzdžių buvo ir daugiau.

1946 m. P. Eidukevičiaus v. odos-avalynės kombinato bazėje buvo suorganizuota FGA mokykla Nr. 8. Po keleto mėnesių į kombinatą atėjo pirmasis šios mokyklos paruoštas jaunimo būrys. Dauguma senųjų darbininkų iš pradžių į FGA mokinius žiūrėjo su nepasitikėjimu. Kai kurie seni meistrai kalbėjo: „Argi galima per šešis mėnesius išmokyti žmogų batsiuvio amato“. Tačiau daugelis buvusiųjų FGA mokyklų auklėtinių,

⁵⁴ Žr. XIII Пленум ВЛКСМ, Москва, 1945.

⁵⁵ РА, I. 3109, ap. 4, b. 102, l. 131.

⁵⁶ РА, I. 3109, ap. 5, b. 193, l. 54.

⁵⁷ PMV EA, FGA mokyklos Nr. 8 vardinė knyga, l. 36.

⁵⁸ Tiesa, 1946.V.21.

kaip pavyzdžiui, frezuotojas Nosariovas, Jeftejevas⁵⁹ ir kiti, dirbo pavyzdingai.

Arba štai 1947 m. pradžioje į Vilniaus FGA mokyklą Nr. 15 buvo priimta 140 jaunuolių, norėjusių tapti kvalifikuotais metalininkais. Praėjus 6 mėnesiams, mokykla išleido 72 šaltkalvius, 34 liejikus, 34 tekintojus; 80% baigusiuju, atlikdami gamybinę praktiką, išdirbio normas įvykdavo 120—140%. Moksleiviai Kazlauskas, Mykolaitis, Petkevičius gavo aukštas kategorijas⁶⁰.

Vilniaus darbo rezervų mokyklos socializmo statybos metais išleido 8245 kvalifikuotus darbininkus, kurių apie 70% liko dirbti miesto įmonėse. statybose⁶¹. Likusieji buvo pasiųsti į kitus respublikos centrus. Kiek jaunų darbininkų paruošė atskiros mokyklos, rodo 4 lentelė.

4 lentelė⁶²

Vilniaus darbo rezervų sistemos mokyklų paruoštų kvalifikuotų darbininkų skaičius 1945—1953 m.

Mokyklų pavadinimas	Iš viso	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953
AM-2	574	49	88	108	175	154	—	—	—	—
AM-5	783	6	103	181	135	158	200	—	—	—
AM-19	419	—	—	—	—	—	100	145	98	76
GM-1	998	57	94	130	164	136	183	68	96	70
FGA-2	498	—	—	347	151	—	—	—	—	—
FGA-4	393	—	—	243	150	—	—	—	—	—
FGA-8	421	—	—	276	145	—	—	—	—	—
FGA-9	1385	—	—	288	213	229	196	155	156	148
FGA-10	1159	—	—	142	143	109	264	158	179	164
FGA-12	448	—	—	95	120	109	124	—	—	—
FGA-13	556	—	—	164	215	177	—	—	—	—
FGA-18	210	—	—	100	110	—	—	—	—	—
FGA-19	410	—	—	200	201	—	—	—	—	—
Iš viso	8245	112	285	2274	1922	1072	1067	526	529	458

Kiek atskirais metais Vilniaus darbo rezervų mokyklos paruošė kvalifikuotų darbininkų, lyginant su visoje respublikoje paruoštų darbininkų skaičiumi, rodo 5 lentelės duomenys.

5 lentelė⁶³

Lietuvos TSR ir Vilniaus m. darbo rezervų sistemos mokyklose paruoštų kvalifikuotų darbininkų skaičius 1945—1953 m.

Metai	Paruošta darbininkų respublikoje	Jų tarpe Vilniaus mieste		Metai	Paruošta darbininkų respublikoje	Jų tarpe Vilniaus mieste	
		vienetais	%			vienetais	%
1945	832	112	13,4	1950	3408	1067	31,3
1946	1503	285	18,9	1951	1381	526	38,1
1947	5675	2274	40,0	1952	1339	529	39,5
1948	5572	1922	34,5	1953	1377	458	33,2
1949	3173	1072	33,7				

⁵⁹ Советская Литва, 17.VI.1948.

⁶⁰ PMV EA, FGA mokyklos Nr. 5 vardinė knyga, l. 41.

⁶¹ PMV EA. Apskaičiuota, remiantis „Lietuvos TSR Darbo rezervų AM, GM ir FGA mokyklų jaunų darbininkų perdavimo apskaitos knygos“ duomenimis.

⁶² Lentelė sudaryta, remiantis šiais šaltiniais: PMV EA. Suvestinė pažyma apie perduotus jaunus darbininkus, baigusius AM, GM, FGA mokyklas; Vilniaus m. Darbo rezervų mokyklų vardinės knygos.

⁶³ Lentelė sudaryta, remiantis šiais šaltiniais: PMV EA. Suvestinė pažyma apie perduotus jaunus darbininkus, baigusius AM, GM, FGA mokyklas; Vilniaus m. Darbo rezervų mokyklų vardinės knygos.

Kaip matome, darbo rezervų sistemos mokyklose buvo paruošiama respublikos pramonei labai daug kvalifikuotų darbininkų. Būriai jaunų darbininkų, baigę šias mokyklas, stojo į vieną gretą su prityrusiais kadriais darbininkais ir sėkmingai kovojo už gamybinių planų pirmalaikį įvykdymą. Antai buvęs FGA mokyklos auklėtinis Eidukevičiaus v. kombinato darbininkas komunistas Prokopavičius pirma laiko įvykdė IV penkmečio planą⁶⁴. Toje pačioje įmonėje buvęs FGA auklėtinis komjaunuolis Petrusevičius vien per 1949 m., įsijungęs į socialistinį lenktyniavimą dėl žaliavų ir medžiagų ekonomijos, sutaupė 3000 dcm odos⁶⁵.

Nemaža darbo rezervų mokyklų auklėtinių, pradėję dirbti miesto įmonėse, tapo gamybos pirmūnais, rodė pavyzdinę darbo našumą. Visų pripažintais darbo pirmūnais tapo „Elfos“ gamyklos cecho normuotojas Jakutis, vyniojimo cecho pamainos meistras Žekonis, OTK vyr. meistras Reklaitis, „Viktorijos“ avalynės fabriko darbininkas Černiauskas, „Vilniaus“ baldų fabriko darbininkas Mikalauskas.

Įmonių darbininkų kolektyvai stengdavosi sudaryti jaunajai darbininkų klasei pamainai visas reikiamas normaliam gyvenimui ir darbui sąlygas: įrengdavo bendrabučius, valgyklas, aprūpindavo jaunuosius specialistus medžiagomis, įrankiais. Ypač gerai sutiko jaunimą Vilniaus liejimo-mechaninės gamyklos „Punktukas“ kolektyvas. Čia buvo gerai įrengtas bendrabutis, sudarytos visos sąlygos našiam jaunų darbininkų darbui⁶⁶.

Įmonių partinės organizacijos rūpinosi, kad kiekvienas jaunas kvalifikuotas į įmonę atvykęs darbininkas būtų panaudojamas pagal paskirtį, nuolat keltų savo kvalifikaciją, teorines žinias, kultūrinį lygį. Darbo rezervų auklėtiniai, įsijungę į darbininkų kolektyvus, kartu su visais darbininkais toliau tobulino kvalifikaciją tam tikslui įmonėse organizuojamuose įvairiuose kursuose ir mokyklose, kėlė bendrojo lavinimo lygį darbo jaunimo mokyklose.

Ruošiant kvalifikuotus kadrus, darbo rezervų mokyklose buvo kai kurių trūkumų. Pavyzdžiui, ne visuomet buvo atsižvelgiama, kiek kuriai įmonei reikia atitinkamos kvalifikacijos darbininkų. Dėl to susidarydavo vienu profesijų darbininkų perteklius, o kitų — trūkumas. IV penkmečio paskutiniaisiais metais šis neatitikimas buvo ištaisytas.

Iš viso to, kas aukščiau išdėstyta, matyti, jog kvalifikuotų darbininkų kadru ruošimas profesinėse-techninėse mokyklose ir jų auklėtinių nuolatinis įsiliejimas į darbininkų klases eiles turėjo teigiamą įtaką bendram darbininkų klases kultūrinio-techninio lygio kilimui. Tačiau kvalifikuotų darbininkų profesinėse-techninėse mokyklose buvo paruošiama tik apie 25% visų Vilniaus pramonės darbininkų. Pagrindinė kvalifikuotų darbininkų masė buvo ruošiama betarpiškai gamyboje.

Svarbų vaidmenį darbininkų kultūrinio-techninio lygio kėlimui nagrinėjamoju laikotarpiu suvaidino profesinio-techninio mokymo sistema įmonėse.

Darbininkų kadru ruošimas betarpiškai gamyboje turėjo pranašumą. Tokio ruošimo tempai buvo vidutiniškai 5—6 kartus greitesni, negu dvi- metėse darbo rezervų sistemos amatų mokyklose ir dukart greitesni, kaip FGA mokyklose. Mokymo išlaidos čia buvo maždaug 2,5—3 kartus mažesnės, negu minėtose mokyklose.

Darbininkų kadrus miesto įmonėse pradėta ruošti tuojau po išvadavimo, bet organizuotą pobūdį šis ruošimas įgavo tik vėlesniais metais.

⁶⁴ PA, f. 3109, ap. 5, b. 348, l. 7.

⁶⁵ Ten pat, l. 8.

⁶⁶ Советская Литва, 3.X.1950.

Atskirų įmonių vadovai, profsąjungų organizacijos skyrė nepakankamai dėmesio darbininkų gamybinės specialybės įsigijimui, dėl to įmonės dažnai neįvykdė gamybinių planų.

Atsižvelgdamas į tai, partijos miesto komiteto biuras 1944 m. lapkričio 28 d. posėdyje apsvarstė klausimą „Apie techninio mokymo organizavimą Vilniaus įmonėse“⁶⁷. Buvo nurodyta, kad eilės įmonių vadovai, neįvykdydami gamybinės programos, verčia kaltę žemai darbininkų kvalifikacijai, o tuo tarpu nedaro pastangų jai pakelti, neperima tokių įmonių, kaip Eidukevičiaus v. kombinato, „Viktorijos“ ir Vito v. avalynės fabriku, sukauptos šioje srityje turtingos patirties.

Partijos miesto komiteto biuras įpareigojo įmonių vadovus, profsąjungų organizacijas ne vėliau kaip 1944 m. gruodžio 15 d. pradėti visų darbininkų kvalifikacinių žinių patikrinimą, suteikiant jiems atitinkamas tarifines kategorijas⁶⁸. Darbininkams, neturintiems reikiamų techninių žinių, įmonėse turėjo būti organizuotos techninio mokymo mokyklos, kuriose du kartus per savaitę, po darbo, turėjo vykti užsiėmimai. Mokymo procesas turėjo apimti 80—120 val., priklausomai nuo besimokančiųjų bendrojo išsilavinimo ir profesijos sudėtingumo. Baigusius šias mokyklas turėjo būti suteiktos atitinkamos tarifinės kategorijos.

Tokia mokykla 1944 m. pabaigoje buvo suorganizuota Vilniaus baldų fabrike. Joje vienu metu pradėjo užsiėmimus 20 darbininkų⁶⁹. 1945 m. pradžioje dešimtyje stambiausių Vilniaus pramonės įmonių tokias mokyklas lankė 407 darbininkai, kurių tarpe buvo 140 moterų⁷⁰. 1944—1945 m. visiems Vilniaus pramonės įmonių kadriams darbininkams, praėjusiems kvalifikacinių žinių patikrinimą, buvo suteiktos tuo metu visoje Tarybų šalyje veikusios tarifinės kategorijos.

Nuo 1944 metų Vilniaus pramonės įmonės vis daugiau ėmė pasipildyti šalia senųjų kadrių darbininkų neturinčiais gamybinės specialybės darbininkų kadrais. Jie įsigydavo specialybes įvairiomis darbininkų kadru ruošimo formomis, kurios atsirado ir išsivystė Vilniaus pramonėje pokario metais.

Vilniaus pramonėje socializmo statybos metais plačiausią užmojį įgavo šios darbininkų kadru ruošimo įmonėse formos: a) individualus mokymas, b) brigadinis (grupinis) mokymas ir c) kursinis mokymas; kursai vyko ir atsitraukus, ir neatsitraukus nuo gamybos.

Neturintieji specialybės darbininkai įmonėje iš pradžių tapdavo mokiniais. Jie būdavo pritvirtinami prie įvairių gamybinių brigadų, kur pirmiausia atlikdavo įvairiausius antraeilius darbus. Siuo laikotarpiu prityrę meistrai stebėdavo mokinius, žiūrėdavo, kokie jų polinkiai ir gabumai. Savo ruožtu mokiniai taip pat galėdavo susipažinti su darbu, pasirinkti norimą specialybę. Tik galutinai pasirinkus specialybę, prasidėdavo mokinio mokymas.

Labiausiai paplitusi ir masinė naujų darbininkų ruošimo forma, neatsitraukus nuo gamybos, buvo individualus mokymas. Jis buvo pradėtas Vilniaus pramonės įmonėse tuoj po miesto išvadavimo. Pagal šį metodą mokinyi buvo pritvirtinamas prie instruktoriaus, kuris savo darbotvietėje gamybos proceso metu mokė specialybės sutinkamai su gamybinio mokymo programa. Kartu jis perteikdavo savo mokiniui ir minimalų teorinių žinių kiekį. Instruktoriais buvo skiriami prityrę, labai kvalifikuoti darbininkai arba meistrai. Įmonės administracija sudarydavo su instruktoriumi darbo sutartį, įpareigojančią per tam tikrą laiką išmokyti mokinį

⁶⁷ PA, f. 3109, ap. 3, b. 1, l. 119.

⁶⁸ Ten pat.

⁶⁹ Tiesa, 1944.XII.19.

⁷⁰ PA, f. 3109, ap. 3, b. 11, l. 108.

nustatytos profesijos. Mokymas trukdavo 3—6 mėnesius. Per šį laikotarpį instruktorius turėjo išmokyti mokinį tvarkingai prižiūrėti įrengimus ir įrankius, teisingai ir greitai atlikti savo operacijas, tinkamai organizuoti darbo vietą ir racionaliai išnaudoti darbo laiką, taupiai naudoti žaliavas ir pagalbines medžiagas, įvykdyti išdirbio normą, gaminant tik puikios kokybės produkciją⁷¹. Paprastai sėkmingai pasibaigus mokymo laikui, naujasis darbininkas likdavo dirbti tame pačiame bare ar ceche, kur buvo pradėjęs mokytis.

Individualus gamybinis mokymas įmonėse sudarė geras sąlygas naujiems darbininkams greitu laiku įsisavinti gamybos techniką ir technologiją, priešakinius darbo metodus. Kartu tai ugdė jų sąmonėje komunistinę pažiūrą į darbą, į visuomeninę nuosavybę. Įmonėse susidarydavo plačios galimybės įvairiausiems gamybinio mokymo metodams pritaikyti priklausomai nuo mokinio bendrojo išsilavinimo ir individualių ypatybių bei gabumų.

Siekdamas pagerinti darbininkų kadro ruošimo eigą miesto pramonės įmonėse, partijos miesto komiteto biuras 1945 m. spalio 24 d. posėdyje apsvaustė, kaip „Laisvės“ siuvimo fabrike ruošiami darbininkų kadrai⁷². Buvo atskleista rimtų trūkumų, būdingų ir kai kurioms kitoms miesto įmonėms. Biuras įpareigojo pramonės įmonių vadovus ir partines organizacijas ištaisyti padėtį, pagerinant kvalifikuotų darbininkų kadro ruošimą miesto pramonės įmonėse.

Ypač daug darbininkų kadro įmonėse buvo ruošiami IV penkmečio metais, nes tai buvo viena iš svarbiausių penkmečio plano sėkmingo įvykdymo sąlygų — kvalifikuoti kadrai lėmė darbo našumą. Tai atsispindėjo ir 1946—1950 m. penkmečio plano įstatyme, kur buvo rašoma: „Išvystyti platų masinių profesijų kvalifikuotų kadro parengimą gamyboje, apmokant individualiai, brigadose, užtikrinus per penkmetį techninį naujų darbininkų apmokymą 7,7 milijono žmonių ir kvalifikacijos pakėlimą 13,9 milijono žmonių“⁷³.

Vadovaujantis IV penkmečio planu, darbininkų kadro miesto pramonės įmonėse reikėjo paruošti labai daug. Individualaus mokymo tvarka paruoštų darbininkų skaičius IV penkmečio metais sudarė jau apie 60—70% visų paruoštų darbininkų miesto pramonėje. Antai Vilniaus elektrinėje per 1946 m. individualaus mokymo tvarka buvo paruošta 74 darbininkai⁷⁴, vien per penkis 1947 m. mėnesius Eidukevičiaus v. kombinate apmokyta įvairių profesijų 86 darbininkai⁷⁵, o „Raudonosios žvaigždės“ aliejaus kombinate — 104 darbininkai. Per tą patį laikotarpį Tarybų rajono įmonėse naujas profesijas įsigijo 379 darbininkai⁷⁶. Tokių pavyzdžių būtų galima pateikti ir daugiau.

Nagrinėdami to meto miesto pramonės įmonių dirbančiųjų sudėtį, visuomet sutinkame vadinamąją mokinių kategoriją. Pavyzdžiui, 1947 m. liepos 1 d. „Laisvės“ siuvimo fabrike dirbo 252 žmonės, jų tarpe inžinerinių-techninių darbuotojų — 16, tarnautojų — 11, darbininkų — 202, mokinių — 23⁷⁷. Tokia dirbančiųjų struktūra buvo ir kitose miesto pramonės įmonėse. Tai, kad įmonėse buvo tam tikras skaičius mokinių, rodė, jog miesto pramonėje nuolat vyko darbininkų kadro ruošimas.

⁷¹ CSV EA, Pramonės skyrius, «Инструкция об обучении на производстве».

⁷² PA, f. 3109, ap. 3, b. 10, l. 418.

⁷³ 1946—1950 m. penkmečio plano TSRS liaudies ūkiui atkurti bei išvystyti įstatymas.—Komunistas, 4—5, 27, Vilnius, 1946.

⁷⁴ PA, f. 1771, ap. 7, b. 7, l. 24.

⁷⁵ PA, f. 3109, ap. 4, b. 5, l. 286.

⁷⁶ Ten pat, l. 287.

⁷⁷ PA, f. 1771, ap. 23, b. 18, l. 66.

Tačiau, paleidžiant vis naujas pramonės įmones, miesto pramonėje, kaip ir anksčiau, nuolat truko kvalifikuotų darbininkų. Į tai Vilniaus miesto ir respublikos partinės organizacijos dėmesį atkreipė Lietuvos KP VI suvažiavimas, įpareigojęs „visokeriopai vystyti individualinį ir brigadinį apmokymą, kursus ir stachanovines mokyklas įmonėse“⁷⁸.

Ypač plačiai paskutiniaisiais IV penkmečio metais ir pirmaisiais V penkmečio metais buvo ruošiami darbininkų kadrai naujai statomose įmonėse.

Partijos miesto komiteto biuras 1949 m. rugpiučio 3 d. posėdyje svarstė klausimą „Apie „Lelijos“ siuvimo fabriko statybos ir įrengimų montavimo eigą“⁷⁹. Buvo nurodyta, jog įmonės vadovybė ir partinė organizacija nepakankamai skyrė dėmesio darbininkų kadro ruošimui, dėl to nebuvo laiku įsisavinami įrengimai, nebuvo pereinama į srovinį darbą. „Lelijos“, taip pat ir kitų naujai statomų įmonių, kaip „Elfos“, „Pergalės“, partinės organizacijos buvo įpareigtos pagerinti padėtį.

Minėtų įmonių partinės organizacijos ėmė siekti, kad įmonėse būtų geriau ruošiami darbininkų kadrai. „Elfos“ gamykloje vien per 1949 m. individualaus mokymo tvarka buvo apmokyta 34 įvairių specialybių (tekintojai, šaltkalviai, šlifotojai ir kt.) darbininkai⁸⁰, „Lelijos“ fabrike per tą patį laikotarpį — 169 darbininkai. Elektros skaitiklių gamykloje per 1950 m.—1951 m. pirmąją pusę individualiai buvo apmokyta apie 300 darbininkų⁸¹. Kuriantis vis naujoms įmonėms, nuolat didėjo ir kvalifikuotų darbininkų paklausa. Todėl nenuostabu, jog IV ir V penkmečio metais, miesto pramonėje augant bendram darbininkų skaičiui, nuolat daugėjo ir individualiai apmokytų darbininkų.

Kitas kelias kvalifikuotiems darbininkams betarpiškai gamyboje paruošti — brigadinis (grupinis) mokymas — iš esmės mažiau skyrėsi nuo individualaus mokymo. Ši darbininkų kadro paruošimo forma Vilniaus pramonėje labiau paplito paskutiniaisiais IV penkmečio metais, tačiau tiek Vilniuje, tiek ir visoje respublikoje platesnio užmojo neįgavo. Šiuo būdu paruoštų darbininkų skaičius tesiekė vos 10—15%.

Brigadinis mokymas buvo taikomas tais atvejais, kai įmonei reikėjo paruošti daug naujų tam tikros profesijos darbininkų, pavyzdžiui, darbui remonto brigadose, surinkimo cechuose ir pan. Esant brigadinio mokymo tvarkai, priklausomai nuo gamybinių sąlygų mokiniai galėjo įsijungti į gamybinę brigadą, kurioje jie praeidavo gamybinį mokymą, vadovaujami brigadininko arba labiausiai kvalifikuoto brigados nario. Pastarieji šiuo atveju vykdavo instruktoriaus funkcijas. Kitu atveju iš mokinių buvo sudaroma speciali 3—8 žmonių brigada. Brigadinis mokymas buvo pravedamas mokomajame ceche, mokymo dirbtuvėse arba specialiai išskirtose mokymo aikštelėse įmonių cechuose. Lygiagrečiai su gamybiniu vyko ir teorinis mokymas. Darbininkų mokymas baigdavosi kvalifikacijos egzaminais, kuriuos sėkmingai išlaikiusiems darbininkams pagal įgytą kvalifikaciją buvo nustatoma tarifinė kategorija.

Antai 1946 m. Vilniaus elektrinės darbininkas A. Gapanovas, turėdamas 18 metų gamybinio darbo stažą, brigadinio mokymo tvarka apmokė savo brigados narius įvairių specialybių⁸². Tais pačiais metais Dzeržinskio v. tabako fabrike tokiu būdu buvo apmokyti 32 darbininkai⁸³. Darbinin-

⁷⁸ Lietuvos Komunistų partijos (bolševikų) VI suvažiavimo rezoliucija, 19—20, Vilnius, 1949.

⁷⁹ PA, f. 3109, ap. 5, b. 32, l. 4.

⁸⁰ Ten pat.

⁸¹ PA, f. 3109, ap. 8, b. 22, l. 10.

⁸² Tiesa, 1946.IV.2.

⁸³ PA, f. 3109, ap. 3, b. 130, l. 25.

ky kadru ruošimas brigadinio mokymo tvarka, kaip minėta, ypač sustiprėjo V penkmečio pradžioje. Tai ryškiai rodo žemiau pateikiamas pavyzdys.

Vitenbergo v. kailių fabrike, atlikus eilę rekonstrukcijos darbų, prireikė kvalifikuotų darbininkų kadru⁸⁴. Klausimas, kaip pagreitintai paruošti kvalifikuotų darbininkų, buvo apsvarstytas partiniame biure ir darbininkų susirinkime. Komunistai ir nepartiniai darbininkai davė daug vertingų pasiūlymų. Buvo nutarta darbininkus mokyti ne vien individualiu, bet ir brigadinio metodu. Fabrike iš 40 jaunų darbininkų buvo sudaryta mokomoji pamaina, kurios nariai buvo padalyti į dvi brigadas. Šių brigadų vadovais buvo paskirti geriausi gamybininkai. Jaunieji darbininkai, vadovaujami prityrusių darbininkų, sėkmingai baigė mokymąsi, įsisavindami įvairių specialybių, o fabrikas per trumpą laiką išsprendė kvalifikuotų darbininkų kadru problemą.

Sudėtingų profesijų ir specialybių darbininkams paruošti buvo taikomas ir kursinis mokymas. Jis skyrėsi nuo individualaus bei brigadinio mokymo gilesniu teorinių žinių įsisavinimu. Kursai skirstėsi į dvi grupes: neatsitraukus nuo gamybos ir atsitraukus nuo jos. Kursinis mokymas, neatsitraukus nuo gamybos, buvo organizuojamas betarpiškai įmonėse, ruošiant kvalifikuotus darbininkus, taip pat brigadininkus, meistrus, normuotojus. Mokymas buvo pravedamas pačios įmonės jėgomis. Kursinis mokymas, atsitraukus nuo gamybos, dažniausiai buvo praktikuojamas sudėtingiausių darbininkų profesijų ruošimui, kai mokymas, neatsitraukus nuo gamybos, buvo sunkiai prieinamas, o eile atvejų negalimas (pvz., naujai statomų įmonių darbininkų mokymas). Į kursus buvo priimami tiek naujai stojantieji į darbą, tiek ir jau dirbantieji.

Tokie kursai „Komunaro“ gamykloje pradėjo veikti jau 1945 m.⁸⁵ Juos lankė apie 50 darbininkų. Kursams vadovavo seni kadriniai darbininkai, pavyzdžiui, prityręs tekinimo instruktorius Nevedomskis, liejimo cecho meistras Kondratavičius ir kt. Eidukevičiaus v. kombinatė 1949 m., neatsitraukę nuo gamybos, baigė kursinį mokymą 11 darbininkų⁸⁶.

Ruošiant kadrus naujai susikūrusioms miesto pramonės įmonėms, didžiulę paramą suteikė brolišku respublikų įmonių kolektyvai. Statomų įmonių kolektyvai siuntė savo atstovus į giminingas šalis įmones įsigyti kvalifikaciją, perimti priešakinę darbo patirtį.

Antai 1949 m. Eidukevičiaus v. kombinatas pasiuntė 6 mėnesiams į giminingą Maskvos įmonę meistro vardui įsigyti⁸⁷ 3 darbininkus, kurie, sėkmingai baigę kursus, grįžo su aukštesne kvalifikacija.

J. Ufartas atvyko į Elektros skaitiklių gamyklą iš kaimo. Iš pradžių jis dirbo paprastu darbininku prie statybos darbų, o vėliau kartu su grupe darbininkų buvo nusiųstas specializuotis į Maskvos elektros skaitiklių gamyklą. Gamyklos darbininkai kruopščiai mokė vilniečius, kaip valdyti automatinius štampus, rinkti elektros skaitiklius. Grįžęs į gamyklą, J. Ufartas paskiriamas dirbti į štapavimo cechą ir greitai laiku tampa vienu iš geriausių štampų derintojų. Kaip gamybos pirmūnas jis iškeliamas į pamainos brigadininkus. Taip įsigijęs didžiulę gamybinę patirtį vienoje iš Maskvos įmonių, J. Ufartas greitai laiku tapo vienu iš geriausių įmonės gamybininkų⁸⁸.

Pokario metais Vilniaus pramonėje sėkmingai buvo ruošiami nauji darbininkų kadrai ir iš moterų. Moterys šalia vyrų sėkmingai įsisavindavo įvairias profesijas tiek individualaus bei brigadinio, tiek ir kursinio pa-

⁸⁴ Советская Литва, 4.IX.1951.

⁸⁵ Tiesa, 1945.II.13.

⁸⁶ PA, f. 3109, ap. 5, b. 144, l. 9.

⁸⁷ Тел пат.

⁸⁸ Советская Литва, 6.IX.1951.

ruošimo tvarka. Žemiau pateikiama būdingų pavyzdžių, kaip moterys įsijungė į socializmo statybą pokario metais.

Į Eidukevičiaus v. kombinatą Ramanauskienė atvyko, neturėdama jokios specialybės⁸⁹. Čia ji buvo paskirta į sukirpimo cechą, kur, sąžiningai vykdydama meistro nurodymus, greitai laiku įsigijo sukirpėjos specialybę. Gerai pažindama darbą ir jį pamėgusi, ji tapo cecho gamybos pirmūne, nuolat įvykdydama išdirbio normą 125%, ir netrukus pati pradėjo teikti įvairiapusišką paramą cecho darbininkėms.

E. Aleksiejūnaitė stėjo dirbti į „Spartos“ fabriką, taip pat neturėdama jokios specialybės⁹⁰. Čia ji tapo audėja, viena iš pirmųjų fabrike pradėjo aptarnauti dvi stakles. Kaip gamybos pirmūnė ji atstovavo respublikos tekstilės pramonės darbuotojams Visasąjunginiame lengvosios pramonės darbuotojų pasitarime Maskvoje, kur buvo apdovanota „Socialistinio lenktyniavimo pirmūno“ ženkleliu ir pinigine premija. Taip vargingo valstiečio duktė, darbininkų kolektyvo mokoma, tapo įmonės pasididžiavimu.

Miesto pramonės įmonėse pokario metais buvo nemaža darbininkų gamybos pirmūnų, kurie, įvairiomis formomis ruošdami gamyboje naujus darbininkus, pasiekė gerų rezultatų. Drauge jie patys brendo politiniu atžvilgiu ir nuolat kėlė savo kultūrinį-techninį lygį.

Dzeržinskio v. tabako fabriko mechanikas K. Soloveičikas praėjo ilgą kelią nuo paprasto darbininko iki mechaniko⁹¹. Senasis gamybininkas įdėjo daug pastangų, perteikdamas savo ilgametį patyrimą mokiniam. Jo buvę mokiniai, tapę kvalifikuotais darbininkais, sėkmingai dirba ne tik Vilniaus, bet ir kitose respublikos tabako apdirbimo įmonėse. Vien tik 1944—1946 m. laikotarpiu jis paruošė daugiau kaip 40 kvalifikuotų darbininkų.

Į Eidukevičiaus v. kombinatą S. Verzinkevičius atėjo tuoj po Vilniaus išvadavimo⁹². Daugiau kaip 30 metų išdirbęs odos įmonėse, jis turėjo nemažą gamybinę patirtį. Savo profesijos jis išmokė daugelį jaunų darbininkų. Partija ir tarybinė vyriausybė didžiai įvertino šio senojo gamybininko darbą. Tarybų Lietuvos dešimtmečio proga jis buvo apdovanotas Darbo Raudonosios Vėliavos ordinu.

Naujų darbininkų kadru ruošimas betarpiškai gamyboje individualaus, brigadinio ir kursinio mokymo metodais buvo pagrindinis kvalifikuotų darbininkų kadru ruošimo kanalas. Miesto pramonės įmonėse paruoštų darbininkų skaičių 1951—1953 metais matome iš 6 lentelės duomenų.

6 lentelė⁹³

Vilniaus pramonės įmonėse paruoštų darbininkų skaičius 1951—1953 m.			
Mokymo rūšys	1951	1952	1953
Individualus mokymas	1502	2479	2520
Brigadinis (grupinis) mokymas	512	488	498
Kursinis	63	678	260
tame tarpe:			
a) neatsitraukus nuo gamybos	56	274	130
b) atsitraukus nuo gamybos	7	404	130
Iš viso	2077	3645	3217

⁸⁹ Tiesa, 1946.IV.24.

⁹⁰ Valstiečių laikraštis, 1948.III.6.

⁹¹ Советская Литва, 24.II.1946.

⁹² Советская Литва, 28.VII.1951.

⁹³ Lentelė sudaryta, remiantis Vilniaus miesto Statistikos valdybos atitinkamų metų pažymomis apie darbininkų kadru ruošimą miesto pramonės įmonėse.

Tačiau vidinė gamyklinė mokymo sistema turėjo ir kai kurių trūkumų. Įmonės sąlygomis dažnai nebūdavo galimybių organizuoti metodinę pagalbą ir kontrolę darbininkui-instruktoriui, nes jų buvo gana daug, be to, jie savo antraeiles funkcijas derino su pagrindiniu darbu (gamybinio plano vykdymu). Mokinio darbas ne visuomet galėjo būti pilnutinai pajungtas mokymo tikslams ir įgyvendinamas pagal tam tikrą metodinę sistemą, nes, vykdant gamybinę programą, dažnai nebuvo galima laikytis apibrėžto nuoseklumo, įsisavinant praktinius įgūdžius. Kai kuriais atvejais visas mokymas tebuvo tik įdiegimas siaurų praktinių operacininko įgūdžių, įgalinančių atlikti vieną, daugiausia dvi operacijas iš duotosios profesijos darbų komplekso. Dėl viso to atskirų darbininkų įgytos žinios buvo palyginti nedidelės, ir nemaža buvusių mokinių dalis įgydavo trečią, o dalis — antrą kategoriją.

Tačiau, nepaisant šių trūkumų, gamybinis darbininkų mokymas be-tarpaiškai įmonėse turėjo milžinišką reikšmę, kadangi jis sudarė palankias sąlygas per gana trumpą laiką paruošti pramonei kiek reikiant kvalifi-kuotų darbininkų. Savo ruožtu nuolat daugėjant kvalifikuotiems darbi-ninkams, kilo ir bendras darbininkų klasės kultūrinis-techninis lygis.

* * *

Socialistinės gamybos nuolatinis augimas ir tobulėjimas vyksta, kaip žinoma, aukščiausios technikos pagrindu. Naujausios technikos platus pritaikymas buvo ir yra svarbiausia visuomeninio darbo našumo pakėlimo sąlyga. Tiksliai tobulinant gamybos techniką ir keliant darbo našumą, te-galima sistemingai didinti realių darbininkų darbo užmokestį ir toliau ge-rinti liaudies gyvenimą. Tik techninės pažangos keliu galima maksimaliai patenkinti nuolat augančius materialinius ir kultūrinius tarybinių žmonių poreikius.

Techniką tobulina žmonės — svarbiausioji visuomenės gamybinė jėga. Norint techniką valdyti, reikia turėti pakankamai gamybinių įgūdžių, žinių. Priklausomai nuo to, kaip kyla darbininkų žinios ir gamybinė patirtis, vis labiau gerėja technikos panaudojimas. Savo ruožtu nauja, labiau sudėtinga technika verčia darbininkus nuolat kelti savo žinias, vystyti ir tobulinti savo darbinis įgūdžius. Dėl to ir būtina, kad darbininkai nuolat keltų savo kvalifikaciją.

Pokario metais Vilniaus pramonėje buvo ne tik ruošiami nauji darbininkų kadrai, bet ir plačiai keliama **darbininkų kvalifikacija**. Šis procesas ypač sustiprėjo IV penkmečio paskutiniaisiais metais, kada, sparčiai re-konstruojant miesto pramonę, įmonės vis labiau buvo aprūpinamos prieš-akine technika, kuriai įvaldyti reikėjo aukštesnio kvalifikacijos lygio. Mūsų nagrinėtosios darbininkų ruošimo formos įmonėse daugiausia su-teikdavo darbininkams tik pradinį profesinį apmokymą. Keldami kvalifi-kaciją, darbininkai baigdavo savo profesinį išsilavinimą. Tokiu būdu, darbininkų kvalifikacijos kėlimo rūšys ir formos atsirado ir išsivystė socializmo statybos eigoje, augant ir tobulėjant miesto pramonei.

Mūsų nagrinėjamoju laikotarpiu Vilniaus pramonėje buvo paplitę še darbininkų kvalifikacijos kėlimo būdai: 1) techminimumas, 2) gamybiniai-techniniai kursai, 3) antrosios (trečiosios) profesijos mokymas, 4) prieš-akinių darbo metodų studijavimo mokyklos.

Partijos miesto komitetas daug dėmesio skyrė pramonės darbininkų nuolatiniam kvalifikacijos kėlimui. 1947 m. vasario 25 d. biuro posėdyje buvo apsvaistytas klausimas „Apie kadru paruošimą ir jų kvalifikacijos pakėlimą Tarybų rajono pramonės įmonėse“⁹⁴. Buvo nurodyta, jog „Rau-

⁹⁴ PA, f. 3109, ap. 4, b. 5, l. 16.

donosios žvaigždės“ odos-galanterijos kombinate, „Raudonosios žvaigž-dės“ aliejaus kombinate, „Vaizdo“ spaustuvėje sėkmingai keliama darbi-ninkų kvalifikacija. Kartu buvo atskleisti ir atskirų įmonių šios srities darbo trūkumai.

1949 m., rekonstravus daugumą miesto pramonės įmonių, prireikė daug didžiai kvalifikuotų darbininkų kadru. Kai kurios miesto pramonės įmonės jau buvo pasiekusios neblogų rezultatų darbininkų kvalifikacijos kėlimo srityje. Partijos miesto komitetas, siekdamas, kad šioje srityje kai kurių įmonių įgytas patyrimas būtų perteiktas kitoms įmonėms, savo biuro posėdyje 1949 m. apsvaistė „Raudonosios žvaigždės“ odos-galanterijos pirminės partinės organizacijos darbą⁹⁵. Buvo pažymėta, jog ryšium su įmonės rekonstravimu pirminė partinė organizacija ypatingą dėmesį at-kreipė į darbininkų kadru kvalifikacijos kėlimą. Patyrę kvalifikuoti darbininkai buvo priverinti prie nekvalifikuotų, atsiliekančių. Dėl to įmonės kolektyvas laiku įvaldė naujus įrengimus, per trumpą laiką įsisavino nau-jos produkcijos išleidimą. Kombinate buvo organizuotas platus darbinin-kų kvalifikacijos kėlimo tinklas, į kurį buvo įtraukti visų cechų darbininkai. Partijos miesto komiteto biuras įpareigojo įmonių partines organi-zacijas panaudoti „Raudonosios žvaigždės“ pirminės partinės organiza-cijos patirtį, keliant darbininkų kvalifikaciją.

Partijos miesto komitetas ryžtingai padėjo šalinti trūkumus darbinin-kų kvalifikacijos kėlimo srityje ir vėlesniais metais. Antai 1952 m. balan-džio 24 d. partijos miesto komiteto biuras svarstė darbininkų kvalifika-cijos kėlimo padėtį miesto vietinės pramonės sistemos įmonėse⁹⁶. Buvo nurodyta, jog „Beržo“ įmonėje, rajonų pramonės kombinate vis dar nepakankamas dėmesys skiriamas darbininkų kvalifikacijos kėlimui. Mi-nėtų įmonių partinės organizacijos buvo įpareigtos ištaisyti padėtį.

Kaip matome, visą mūsų nagrinėjamą laikotarpį partijos miesto komi-tetas didžiulį dėmesį skyrė darbininkų kvalifikacijos kėlimui, kuriuo nuolat rūpinasi tiek miesto komiteto biuras, tiek ir įmonių partinės organizacijos.

T e c h m i n i m u m a s. Daug senųjų darbininkų pirmaisiais pokario metais negalėjo pakankamai gauti teorinių žinių. Pasibaigus karui, į pra-monę nuolat atėdavo demobilizuoti kariai, kuriems taip pat buvo reikalin-gas teorinis paruošimas. Tokiu būdu kilo būtinas reikalas per labai trumpą laiką suteikti žymiai darbininkų daliai tam tikrą techninių žinių minimumą. Tatai buvo įgyvendinta per techminimumo ratelius.

Nuo 1946 m. visi miesto pramonės įmonių darbininkai turėjo praeiti techminimumo kursą. Pirmiausia techminimumą turėjo išeiti šių kategorijų darbininkai⁹⁷: 1) neišdirbantieji išdirbio normų, 2) naujai atvykę į įmonę ir nepaėję techminimumo, 3) perkelti į kitą darbą ir nepaėję techmini-mumo pagal naująją specialybę.

Kaip įmonių darbininkai įsisavindavo technines žinias techminimumo rateliuose, rodo žemiau pateikiami pavyzdžiai. Atsiliėpdamas į Leningrado darbininkų kreipimąsi — įvykdyti 1947 m. gamybinių planą iki Spalio 30-jų metinių, Dzeržinskio v. tabako fabriko kolektyvas taip pat įsipareigojo pir-ma laiko įvykdyti metinį planą⁹⁸. Be to, 54 darbininkai įsipareigojo pa-kelti savo technines žinias techminimumo rateliuose. Tatai buvo įvykdyta. Vien per 1947 m. pirmąjį pusmetį „Laisvės“ siuvimo fabrike techminimumo ratelius lankė ir juos baigė 70 įmonės darbininkų⁹⁹.

⁹⁵ PA, f. 3109, ap. 5, b. 53, l. 25.

⁹⁶ PA, f. 3109, ap. 9, b. 56, i. 8.

⁹⁷ PA, f. 1771, ap. 23, b. 6, l. 117.

⁹⁸ PA, f. 1771, ap. 27, b. 4, l. 44.

⁹⁹ PA, f. 1771, ap. 23, b. 15, l. 60.

1945—1948 m. darbininkų mokymasis techninimumo rateliuose miesto įmonėse buvo įgavęs platų užmojį. Pagrindinei naujų darbininkų masei įsisavinus techninimumą, nuo jo, kaip savarankiškos darbininkų kvalifikacijos kėlimo formos, buvo atsisakyta.

Nuo 1948—1949 m. techninimumo rateliuose teorinių žinių daugiausia mokėsi naujai į įmones stoję darbininkai, kurie praktinius įgūdžius įsigydavo individualaus, brigadinio ar kursinio darbininkų ruošimo tvarka. Antai 1949 m. pabaigoje „Spartos“ fabrike techninimumo ratelyje mokėsi 50 jaunų darbininkų¹⁰⁰. Tuo pat metu Dzeržinskio v. tabako fabrike sėkmingai baigė techninimumo kursą ir išlaikė įskaitas 53 jauni darbininkai¹⁰¹.

Gamybiniai-techniniai kursai. Ši darbininkų kvalifikacijos kėlimo forma Vilniaus pramonėje įgavo platesnį užmojį IV penkmečio ir vėlesniais metais, kaskart vis labiau tapdama viena iš pagrindinių darbininkų kvalifikacijos kėlimo formų. Dauguma atvejų į šiuos kursus buvo priimami darbininkai, jau turintieji nemažą gamybinio darbo patirtį, taip pat baigę profesines-technines mokyklas. Kursų uždavinys buvo pakelti darbininkų kvalifikaciją, paruošiant juos sudėtingesniems savo profesijos darbams.

Mokymo laikas kursuose buvo įvairus — nuo 1 iki 6 mėnesių — priklausomai nuo besimokančiųjų profesijos, kvalifikacijos ir bendrojo išsilavinimo. Darbininkai įgydavo nemažą žinių metalotyros, braižybos, priešakinės technologijos, normavimo, darbo organizavimo ir kitose srityse. Sėkmingai baigusiesiems kursams buvo suteikiama aukštesnė kategorija. Tai skatino darbininkus toliau kelti savo techninį lygį ir žinias. Kai kurie baigę kursus darbininkai studavo į vakarinius technikumus.

Atskirose miesto įmonėse keliančių kvalifikaciją gamybiniuose-techniniuose kursuose darbininkų skaičius nuolat augo. Antai Vilniaus Šiluminėje elektrinėje gamybiniuose-techniniuose kursuose 1946 m. kvalifikaciją kėlė 55 darbininkai, o 1947 m. jau 66¹⁰². Vilniaus Elektros skaitiklių gamykloje 1951 m. organizuotuose kursuose mokėsi gamybos pirmūnai A. Blažys, E. Ževnarčiukas, E. Eviltis, vėliau tapę meistras¹⁰³.

Gamybiniai-techniniai kursai daugiausia buvo organizuojami įmonės viduje. Tačiau labai sudėtingoms profesijoms įsisavinti atskirais atvejais darbininkai buvo siunčiami į kitas respublikos įmones ir už respublikos ribų. Antai 1946 m. šeši Dzeržinskio v. tabako fabriko darbininkai buvo pasiųsti kelti kvalifikaciją į kursus, veikusius prie Maskvos ir Leningrado tabako pramonės įmonių¹⁰⁴. Tais pačiais metais šeši Vilniaus Duonos kombinato darbininkai kvalifikaciją kėlė Maskvos priešakinėse makaronų pramonės įmonėse¹⁰⁵.

Nagrinėtosios darbininkų kvalifikacijos kėlimo formos padėjo kelti darbininkų kvalifikaciją tik vienos specialybės ribose. Tuo tarpu naujoji technika ir priešakinės darbo bei gamybos organizavimo formos nuolat reikalavo žymiai išplėsti darbininkų profesinį profilį, apmokant juos antrųjų, o kartais ir trečiųjų profesijų. Patirtis rodė, kad giminingų, gretimų profesijų įsisavinimas labai sutaupo darbo jėgą, užtikrina nepertraukiamą gamybą, kelia darbo našumą. Dėl to, sekant kitų Tarybų šalies miestų pramonės darbininkų pavyzdžiu, Vilniaus pramonėje paplito nauja darbininkų kvalifikacijos kėlimo forma.

¹⁰⁰ PA, f. 1771, ap. 65, b. 2, l. 21.

¹⁰¹ Ten pat.

¹⁰² PA, f. 1771, ap. 7, b. 7, l. 24.

¹⁰³ Tiesa, 1951.IX.23.

¹⁰⁴ PA, f. 1771, ap. 65, b. 5, l. 162.

¹⁰⁵ Ten pat.

Antrosios (trečiosios) profesijos mokymas. Šia kvalifikacijos kėlimo forma buvo siekiama racionaliau išnaudoti įmonėje turimus įrengimus ir, reikalui esant, susikeisti darbininkams. Antrųjų profesijų mokymas daugiausia vyko, pritvirtinant vienos profesijos darbininkus prie kitų profesijų darbininkų. Dažnai du darbininkai mokydavo vienas kitą. Didžiulę reikšmę ši kvalifikacijos kėlimo forma turėjo ten, kur buvo dirbama masiniu sroviniu būdu arba sezoninio pobūdžio pramonės šakose. Darbininkams turint antrąsias ir trečiąsias profesijas, galima kelti darbo našumą, mažinti santykinį darbininkų skaičių.

Nemaža Eidukevičiaus v. kombinato darbininkų įsisavino po dvi profesijas, o atskiri darbininkai, kaip Toleiškis ir Bogdanovas,— net po tris¹⁰⁶. Tame pačiame kombinate dirbę FGA mokyklos auklėtiniai Nosariovas, Prokopavičius ir Ramanauskas, greit įsisavinę savo pagrindinę specialybę, išmoko ir po 2—3 šalutines operacijas¹⁰⁷. 1949 m. gegužės mėn. „Spartos“ fabrike veikusiame antrųjų profesijų įsisavinimo ratelyje mokėsi 7 darbininkai¹⁰⁸, kurie įsigijo po 2—3 profesijas.

Priešakinių darbo metodų studijavimo mokyklos (stachanovinės mokyklos). Tai plačiausiai paplitusi darbininkų kvalifikacijos kėlimo forma Vilniaus pramonės įmonėse pokario metais. Mokyklos buvo įvairių profilių¹⁰⁹: aukšto darbo našumo, geresnio technikos panaudojimo, kompleksinės žaliavų ekonomijos, puikios produkcijos kokybės ir t. t. Ši darbininkų kvalifikacijos kėlimo forma pranašesnė už kitas tuo, kad ji betarpiškai susijusi su gamybos poreikiais ir yra viena veikmingiausių formų, kovojant už darbo našumo pakėlimą.

Priešakinių darbo metodų studijavimo mokyklose geriausi gamybinkai ir novatoriai tiesiog darbo vietoje, prie staklių, perteikdavo savo darbo patyrimą, aiškindami darbininkams, kaip jie patys organizuoja savo darbą ir pasiekia aukštą darbo našumo rodiklį. Mokymas vyksta, instruktuojant darbo vietoje, demonstruojant naujus darbo metodus. Greita to pravedamas ir teorinis mokymas. Siekiant geriau įsisavinti žinias, plačiai panaudojamos vaizdinės priemonės: plakatai, schemos, detalių pavyzdžiai ir kt. Pagrindinį šių mokyklų kontingentą sudaro darbininkai, kurie neįvykdo nustatytų išdirbio normų arba išleidžia nepakankamai aukštos kokybės produkciją. Šio tipo mokyklos pranašesnės už kitas kvalifikacijos kėlimo formas tuo, kad jas galima greitai, be didelių išlaidų suorganizuoti bet kuriame gamybiniame bare. Jų pagalba greitai paskleidžiamas priešakinis darbo patyrimas.

Dzeržinskio v. tabako fabrike daug darbininkų buvo sutelkta pakavimo ceche¹¹⁰. Dirbant senais metodais, įpakuotoja imdavo papirosus abiem rankom, suskaičiuodavo, sudėdavo į dėžutę ir t. t. Tik nedaug cecho darbininkų sugebėdavo viršyti išdirbio normas.

Pakuotojos Šmuklerienė ir Žigunova, atidžiai išanalizavusios savo ir draugių patirtį, patobulino eilę darbo operacijų, dėl to visas supakavimo ciklas žymiai sutrumpėjo, ir jos per pamainą sugebėjo įvykdyti iki 3 išdirbio normų. Siekdamas paskleisti savo darbo patyrimą, gamybos pirmūnės ceche suorganizavo priešakinių darbo metodų studijavimo mokyklą, kurią greitai laiku baigė 8 pakuotojos. Jei dauguma iš jų anksčiau sunkiai teįvykdydavo išdirbio normą, tai dabar ėmė nuolat ją viršyti 1,5 karto. Kartu pakilo ir viso cecho išdirbis, kuris dabar vidutiniškai sudarydavo 150%.

¹⁰⁶ Советская Литва, 14.IV.1948.

¹⁰⁷ LRPST EA, ap. 1, b. 97, l. 34.

¹⁰⁸ PA, f. 3109, ap. 5, b. 143, l. 38.

¹⁰⁹ LRPST EA, ap. 1, b. 207, l. 29.

¹¹⁰ Tiesa, 1948.VI.19.

Vilniaus pramonės darbininkų kvalifikacijos kėlimas 1951—1953 m.

Mokymo rūšys	1951	1952	1953
Priešakinių darbo metodų studijavimo mokyklos	244	1509	940
Antrųjų (trečiųjų) profesijų mokymas	64	494	430
Gamybiniai-techniniai kursai	736	2127	2180
Kitos mokymo formos	477	2149	1436
Iš viso	1521	6279	4986

Taigi, įvairios darbininkų kvalifikacijos kėlimo formos, susiformavusios ir išsivysčiusios Vilniaus pramonėje pokario metais, atliko svarbų vaidmenį, keliant darbininkų kultūrinį-techninį lygį. Nuolat tobulėjant miesto pramonei, pagrindiniu darbininkų kadro ruošimo uždaviniu vis labiau darėsi nepertraukiamas darbininkų kvalifikacijos kėlimas.

* * *

Vilniaus pramonės darbininkų kultūrinio-techninio lygio kilimui taip pat didžiulę reikšmę turėjo techninės propagandos organizavimas įmonėse. Jau 1920 m. straipsnyje „Tezės apie gamybinę propagandą“ V. Leninas rašė: „Šiuo momentu, ryšium su RTFSR karinėmis pergalėmis ir jos tarptautine padėtimi aplamai, gamybinė propaganda turi būti iškelta į pirmąją vietą, sustiprinta ir organizaciniu atžvilgiu sustvirtinta“¹¹⁹.

Tačiau techninė propaganda pirmaisiais pokario metais miesto pramonėje dar turėjo esminių trūkumų. Priešakinių miesto įmonių gamybos pirmūnų pasiekimai ne visuomet buvo propaguojami. Atskirose gamyklose techninės propagandos ir informacijos visiškai nebuvo. Dėl to ir pačiose įmonėse tarp cechų, barų, brigadų, atskirų gamybininkų nepakankamai buvo dalijamasi priešakiniu patyrimu. Svarbiausia šių trūkumų priežastis — tai inžinerinių-techninių kadro trūkumas ir iš buržuazinės santvarkos paveldėtas žemas darbininkų kultūrinis-techninis lygis.

Ketvirtąjį penkmečio paskutiniais metais padėtis pradėjo iš esmės keistis. Į įmones atėjo daug inžinerinių-techninių darbuotojų, ėmė kilti darbininkų kultūrinis-techninis lygis. Įmonių partinės organizacijos ėmė skirti daugiau dėmesio techninės propagandos klausimams, svarstyti juos partinių biurų posėdžiuose, partiniuose ir darbininkų susirinkimuose.

Vystant techninę propagandą, svarbų vaidmenį vaidino kultūros klubai, techniniai kabinetai, bibliotekos, raudonieji kampeliai, kinas, radijas, sienlaikraščiai, žaibo lapeliai ir t. t. Ypač reikšmingos buvo konferencijos priešakinių darbo metodų pasidalijimo klausimais. Konferencijų metu gamybos pirmūnai skaitydavo paskaitas ir pranešimus apie savo novatorinius metodus. Teigiamą įtaką techninės propagandos vystymui darė ir darbininkų ekskursijos į broliškas respublikas.

Svarbų vaidmenį, keliant darbininkų kultūrą ir profesinį meistriškumą, suvaidino įmonių klubai. Antai Eidukevičiaus v. kombinato klubas suorganizavo paskaitų ciklą priešakinio patyrimo klausimais, klubo biblioteka aprūpino darbininkus reikiama technine literatūra¹²⁰.

¹¹⁸ Lentelė sudaryta, remiantis Vilniaus miesto Statistikos valdybos atitinkamų metų pažymomis apie darbininkų kvalifikacijos kėlimą miesto pramonės įmonėse.

¹¹⁹ V. I. Leninas, Raštai, 31, 368, Vilnius, 1955.

¹²⁰ LRPST EA, ap. 1, b. 130, l. 32.

„Lelijos“ siuvimo fabriko pagrindiniuose cechuose 1950 m. pradžioje sudarytose mokyklose mokėsi 20—25 jaunos darbininkės, kurios neįvykdavo išdirbio normų ar išleisdavo nekokybišką produkciją¹¹¹. Kartu į mokyklas buvo įtraukiamos ir tos darbininkės, kurios nors ir įvykdavo užduotį, bet nebuvo įsisavinusios priešakinių darbo metodų. Kiekviena mokykla savo ruožtu skirstėsi į 5—7 darbininkų grupes. Grupių vadovais buvo skiriami įmonės gamybos pirmūnai. Prieš prasidedant užsiėmimams mokyklose, grupių vadovai stebėdavo savo mokinių darbą, nustatydavo pagrindinius trūkumus. Po to mokyklose šie trūkumai buvo smulkiai išnagrinėjami, nurodant, kaip juos pašalinti.

Tuo pat metu organizuotuose techninimumo rateliuose mokyklų klausytojai kėlė savo teorines žinias. Visa tai padėjo darbininkėms per trumpą laiką žymiai pakelti darbo našumą ir pagerinti išleidžiamosios produkcijos kokybę.

Priešakinių darbo metodų studijavimo mokyklos kūrėsi ir daugelyje kitų miesto įmonių. Nuolat didėjo ir jose besimokančių darbininkų skaičius. 1949 m. pabaigoje „Spartos“ fabrike veikusioje priešakinių darbo metodų studijavimo mokykloje mokėsi 10 darbininkų¹¹², Dzeržinskio v. fabrike — 11, Eidukevičiaus v. kombinate — 32. „Raudonosios žvaigždės“ odos-galanterijos kombinate 1949 m. priešakinių darbo metodų studijavimo mokykla baigė 63 darbininkai¹¹³, o 1951 m. — 112.

Reikia pažymėti, jog miesto įmonių priešakinių darbo metodų studijavimo mokyklose greta įmonės gamybos pirmūnų patyrimo plačiai buvo propaguojami Maskvos, Leningrado ir kitų miestų įmonių gamybos pirmūnų pasiekimai.

Kalbant apie miesto pramonės darbininkų kvalifikacijos kėlimą nagrinėjamoju laikotarpiu, negalima nepaminėti, jog nemaža Vilniaus pramonės darbininkų dalis kėlė kvalifikaciją įvairiuose šalies miestuose. Į Vilniaus pramonės įmones perteikti įgyto patyrimo atvykdavo specialistų brigados iš Maskvos, Leningrado ir kitų šalies miestų.

Miesto lengvosios pramonės (tekstilės, trikotažo, odos ir avalynės) įmonių darbininkai kėlė kvalifikaciją Visasąjunginio kvalifikacijos kėlimo instituto Rygos filiale¹¹⁴. Vien 1949 m. pabaigoje čia mokėsi 50 Tarybų Lietuvos lengvosios pramonės įmonių darbininkų, kurių tarpe nemažą dalį sudarė Vilniaus įmonių atstovai. Pusė besimokančiųjų ruošėsi tapti gamybos meistras. 1950 m. daugiau kaip 100 Elektros skaitiklių fabriko darbininkų išvyko pasitobulinti į giminingas Maskvos įmones¹¹⁵.

1951 m. į Eidukevičiaus v. kombinatą padėti vietiniams darbininkams pakelti savo kvalifikaciją atvyko Leningrado „Proletarskaja pobeda“ fabriko avalynininkų-gamybos pirmūnų brigada¹¹⁶. Šio fabriko kolektyvo gaminama avalynė buvo pagarsėjusi visoje Tarybų Sąjungoje. Leningradiečiai perdavė kombinato avalynininkams savo ilgametę patirtį. TSRS Maskvos Elektros pramonės kvalifikacijos kėlimo institutas 1951 m. suorganizavo Vilniaus Elektros skaitiklių fabrike kursus darbininkų ir inžinerinių-techninių darbuotojų kvalifikacijai kelti¹¹⁷.

Kaip miesto pramonės darbininkai kėlė kvalifikaciją 1951—1953 m., matome iš 7 lentelės duomenų.

¹¹¹ LRPST EA, ap. 1, b. 129, lapai nenumeruoti.

¹¹² PA, f. 1771, ap. 65, b. 2, l. 211.

¹¹³ LRPST EA, ap. 1, b. 95, l. 128.

¹¹⁴ LRPST EA, ap. 1, b. 101, l. 102.

¹¹⁵ Tiesa, 1951.IX.23.

¹¹⁶ Советская Литва, 17.V.1951.

¹¹⁷ Tiesa, 1951.IX.23.

„Elfos“ gamyklos klubas pasiekė neblogų rezultatų, organizuodamas kultūringą darbininkų poilsį. 1950/1951 metų teatrų sezone buvo suorganizuota dešimtys kultūrinių išvykų į operos ir dramos teatrus, į filharmonijos koncertus. Sėkmingai vyko ir gamyklos meninės saviveiklos pasirodymai. Dramos ratelio nariai gamyklos klubo scenoje pastatė Grekovo komediją „Meistras“, Lukovskio pjesę „Saugumo sargyboje“ ir daug kitų. Dešimtis koncertų surengė muzikos ir šokių ratelių dalyviai. Gamykloje veikė sporto kolektyvas, kurio sekcijose dalyvavo dešimtys įmonės darbininkų¹²¹.

Įmonių klubų iniciatyva buvo organizuojami darbininkų susitikimai su kultūros darbuotojais. Pavyzdžiui, 1951 m. kovo 13 d. į susitikimą su „Tauro“ alaus daryklos darbininkais buvo atvykę operos ir baleto teatro artistai¹²².

Nemažą vaidmenį darbininkų politinio ir kultūrinio lygio augimui turėjo prie įmonių veikiantieji raudonieji kampeliai, kuriuose reguliariai buvo organizuojami politiniai pokalbiai, buvo supažindinama su priešakiniais technikos laimėjimais. Prie raudonųjų kampelių suorganizuotose bibliotekose buvo daug parankinės literatūros darbininkams. Pavyzdžiui, Elektros skaitiklių gamyklos kilnojamojoje bibliotekoje, veikusioje prie raudonojo kampelio, buvo daugiau kaip 500 knygų¹²³. Panašios bibliotekos prie raudonųjų kampelių taip pat veikė M. Melnikaitės v., „Spartos“, „Viktorijos“ fabrikuose ir daugelyje kitų miesto įmonių. Miesto įmonių kolektyvams kelti savo technines žinias padėjo Lietuvos Respublikinės profesinių sąjungų tarybos klubo biblioteka, suorganizavusi Vilniaus įmonėse, jų tarpe Eidukevičiaus v. kombinate, „Laisvės“, „Lelijos“, „Vilniaus“ fabrikuose, 40 kilnojamųjų bibliotekų.

„Tauro“, Eidukevičiaus v., Dzeržinskio v. ir daugelyje kitų miesto įmonių pietų pertraukų metu reguliariai buvo pravedami laikraščių skaitymai, vyko pokalbiai ir diskusijos aktualiausiais einamojo momento klausimais. Visa tai rodė kylantį darbininkų kultūrinį lygį, raštingumo augimą. Kaip buvo nurodyta LKP Vilniaus m. VI konferencijoje (1951 m. sausis), Eidukevičiaus v. kombinate visi I cecho darbininkai prenumeravo ir skaitė laikraščius¹²⁴.

Žymią vietą darbo patirties pasidalijimo ir kovos su pasitaikančiais trūkumais srityje vaidino įmonių sieninė spauda. Ypač gerų rezultatų šioje srityje pasiekė Dzeržinskio v. tabako fabriko sieninis dienraštis „Tabakininkas“¹²⁵, kuris ne kartą buvo pažymėtas respublikinėje spaudoje, kaip negailestingai kovojąs su įvairiais trūkumais ir mokamai telkiąs įmonės kolektyvą gamybiniam planams įvykdyti.

Dzeržinskio v. tabako fabrike buvo gerai propaguojamas socialistinis lenktyniavimas¹²⁶. Įmonės cechuose buvo plačiai demonstruojami gamybos pirmūnų darbo metodai, rodomi lenktyniaujančiųjų pasiekimai. Kiekvienai pamainai pasibaigus, darbininkai žinodavo, kiek ir kaip jie pagamino produkcijos, kiek sutaupė medžiagų, kiek per dieną uždirbo, ir kitus rodiklius. Visa tai buvo iškabinama cechuose rodiklių lentose. Fabrike buvo suorganizuotos kokybinės ir brokinės produkcijos vitrinos, garbės lentos ir pereinančios gairelės, leidžiami žaibo lapeliai ir t. t.

IV penkmečio pabaigoje miesto pramonėje atsirado ir išsivystė įvairios priešakinio patyrimo pasidalijimo formos, tačiau miesto darbininkai

¹²¹ Tiesa, 1952.VII.9.

¹²² PA, f. 3109, ap. 8, b. 431, l. 106.

¹²³ Советская Литва, 17.X.1951.

¹²⁴ PA, f. 3109, ap. 8, b. 1, l. 13.

¹²⁵ PA, f. 3109, ap. 4, b. 97, l. 24.

¹²⁶ LRPST EA, ap. 1, b. 207, l. 10.

ypač mėgo vadinamuosius „antradienius“. Vieno tokio „antradienio“ metu (1948 m. vasario 26 d.) Respublikiniame profsąjungų klube įvyko „Laisvės“ siuvimo fabriko gamybos pirmūnų Visockaitės, Urbonaitės, Romanovos ir kitų susitikimas su miesto įmonių darbininkais¹²⁷. Susitikimo metu „Laisvės“ fabriko atstovės pasidalijo savo darbo patirtimi, atsakė į dalyvių klausimus.

Lietuvos Respublikinės profesinių sąjungų tarybos prezidiumas pritarė šiai „Laisvės“ fabriko visuomeninių organizacijų iniciatyvai ir įpareigojo profsąjungų komitetus dažniau organizuoti panašias priemones¹²⁸.

Atskirų įmonių kolektyvų panašūs susitikimai vyko gana dažnai. Antai 1948 m. gegužės mėn. Eidukevičiaus v. kombinate buvo suorganizuotas susitikimas su „Viktorijos“ avalynės fabriko darbininkais. Šio vakaro metu buvo svarstomi produkcijos kokybės gerinimo klausimai¹²⁹. Dzeržinskio v. tabako fabrike organizuotame „antradienyje“ savo patirtimi dalijosi darbo pagal valandinį grafiką iniciatorė Z. Sukackaitė¹³⁰. Panašaus pobūdžio susitikimai vyko ir daugelyje kitų miesto įmonių.

Vilniaus pramonės darbininkai, vienas priešakinių Lietuvos darbininkų būrių, skleidė savo įgytą patirtį ir kitų respublikos miestų darbininkų tarpe. 1950 m. balandžio mėn. nuo 15 iki 22 d. Kauno, Klaipėdos ir Šiaulių gamyklose savo patyrimu dalijosi Vilniaus gamybos pirmūnai — pamainos meistras Z. Selickaitė ir vyr. meistras Špaginas¹³¹.

Miesto pramonėje buvo plačiai praktikuojami gamybos pirmūnų sąskrydžiai, konferencijos priešakiniam patyrimui skleisti. Antai 1952 m. kovo 3 d. Vilniaus miesto komjaunimo komitetas, teikdamas didžiulę reikšmę greitojo metalo apdirbimo metodų įdiegimui miesto įmonėse ir siekdamas apibendrinti įgytą novatorių-spartuolių patirtį, suorganizavo metalo apdirbimo profesijų darbininkų konferenciją¹³².

Didelę reikšmę darbininkų techninių žinių įsigijimui turėjo į broliškųjų respublikų priešakines įmones organizuojamos ekskursijos. 1947 m. pabaigoje Odos ir avalynės profsąjungos respublikinis komitetas suorganizavo savo profsąjungos gamybos pirmūnų ekskursiją į Leningradą¹³³. 1948 m. rugpjūčio mėn. M. Melnikaitės v. konditerijos fabriko darbininkai išvyko į Maskvos, Leningrado, Rygos miestų giminingas įmones susipažinti su jų priešakiniu patyrimu¹³⁴. To paties fabriko 6 darbininkų brigada 1952 m. lankėsi Maskvos „Raudonojo Spalio“ konditerijos fabrike darbo patirties pasidalijimo klausimu. Sugrįžę įmonių ir gamyklų darbininkai susirinkimuose papasakodavo kelionės įspūdžius, supažindindavo kitus su broliškųjų respublikų darbininkų gamybiniais pasiekimais, su žymiausių šalies įmonių ir gamybos pirmūnų priešakiniais darbo metodais.

Svarbų vaidmenį, keliant darbininkų kultūrinį-techninį lygį, suvaidino nuolat augantis įmonių darbininkų kolektyvų bendradarbiavimas su mokslo darbuotojais. Lietuvos TSR Mokslų akademijos institutai ir Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko v. universiteto katedros teikė didžiulę paramą miesto įmonių kolektyvams technikos vystymo, technologijos tobulinimo ir kitais klausimais, kartu padėdami įmonėms įsisavinti naują produkciją, padidinti ir racionaliai išnaudoti turimus pajėgumus.

¹²⁷ LRPST EA, ap. 1, b. 78, l. 5.

¹²⁸ Ten pat.

¹²⁹ PA, f. 1771, ap. 66, b. 4, l. 203.

¹³⁰ PA, f. 3109, ap. 5, b. 7, l. 25.

¹³¹ LRPST EA, ap. 1, b. 129, lapai nenumėruoti.

¹³² PA, f. 1771, ap. 119, b. 4, l. 3.

¹³³ LRPST EA, ap. 1, b. 59, l. 166.

¹³⁴ PA, f. 1771, ap. 66, b. 4, l. 203.

Kūrybinis mokslas ir gamybos darbuotojų bendradarbiavimas ypač masinį pobūdį tiek Vilniuje, tiek ir visoje šalyje įgavo paskutiniaisiais IV penkmečio metais, kada Leningrado priešakinių mokslinių įstaigų kolektyvų iniciatyva šalyje išsivystė platus patriotinis judėjimas už kūrybinį mokslą ir gamybos bendradarbiavimą. Šią iniciatyvą karštai palaikė ir Vilniaus miesto mokslas darbuotojai.

Vilniaus pramonėje mokslininkų ir gamybininkų bendradarbiavimas vyko įvairiomis formomis, iš kurių labiausiai paplitusios nagrinėjamojo laikotarpio buvo fabriku ir gamyklų šefavimas, paskaitų, pranešimų skaitymas ir konsultacijų teikimas, bendras gamybinių problemų ruošimas ir tyrinėjimas, kūrimas įmonėse kompleksinių brigadų, susidedančių iš mokslininkų darbuotojų, inžinerinių-techninių darbuotojų ir gamybos pirmūnų, mokslininkų-techninių konferencijų organizavimas ir pan.

Sekdamas leningradiečių pavyzdžiu, V. Kapsuko v. universiteto Ekonomikos fakulteto kolektyvas ėmėsi šefuoti „Raudonosios žvaigždės“ odos-galanterijos kombinatą ir Vito v. kailių fabriką¹³⁵, Lietuvos TSR Mokslų akademijos Chemijos ir cheminės technologijos institutas — Eidukevičiaus v. odos-avalynės kombinatą, Ekonomikos institutas — Dzeržinskio v. tabako fabriką, Technikos institutas — „Komunaro“ žemės ūkio mašinų gamyklą.

Mokslas darbuotojai vis daugiau skaitė paskaitų, pranešimų, teikė konsultacijų miesto įmonių darbininkams. Jau 1949 m. pradžioje Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko v. universiteto Ekonomikos fakulteto moksliniai darbuotojai „Raudonosios žvaigždės“ odos-galanterijos kombinato kolektyvui perskaitė nemažą paskaitų darbo organizavimo, gamybos planavimo ir kitais klausimais¹³⁶. Dėstytojai nuolat konsultavo kombinato gamybininkus, padėdami jiems gerinti gamybos planavimą ir apskaitą. Konsultacijose buvo remiamasi vietiniais faktais ir pavyzdžiais. Universiteto teikiama miesto įmonėms parama ypač išaugo 1950 m., kada į šį darbą įsijungė net trijų (Ekonomikos, Chemijos ir Gamtos) fakultetų mokslinis personalas¹³⁷. Vien per minėtus metus miesto pramonės įmonėms buvo suteikta 12 vienkartinų konsultacijų gamybos proceso ir gaminių kokybės pagerinimo klausimais. Vito v., „Perkūno“, „Eskos“, „Gerovės“ ir „Elfos“ gamyklose vyko nuolatinės konsultacijos, buvo perskaityti 27 pranešimai¹³⁸.

Svarbų vaidmenį, stiprinant mokslą ir gamybos darbuotojų bendradarbiavimą, suvaidino bendras mokslininkų ir įmonių darbuotojų gamybinių problemų ruošimas ir tyrinėjimas. Mokslas darbuotojai, bendradarbiaudami su gamybininkais, praktikoje tikrino savo teorines išvadas. Iš kitos pusės, įmonių atstovai trumpiausiu laiku susipažindavo su naujausiais technikos pasiekimais. Mokslininkų ir gamybininkų kūrybinį bendradarbiavimą ryškiai rodo žemiau pateikiami pavyzdžiai.

Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko v. universiteto Ekonomikos fakulteto dėstytojai ir studentai glaudžiai bendradarbiavo su „Raudonosios žvaigždės“ odos-galanterijos kombinato kolektyvu¹³⁹. Fakulteto atstovai padėjo įmonės kolektyvui pertvarkyti gamybinių procesų. Panašaus pobūdžio parama buvo suteikta ir Vito v. kailių fabriku¹⁴⁰.

Lietuvos TSR Mokslų akademijos Ekonomikos instituto moksliniai bendradarbiai nagrinėjo, kaip sumažinti savikainą Dzeržinskio v. tabako

¹³⁵ LRPST EA, ap. 1, b. 95, l. 98.

¹³⁶ Советская Литва, 22.I.1949.

¹³⁷ A. Knyva ir J. Ziugžda, Svetimas Tarybų Lietuvoje, 120.

¹³⁸ Ten pat.

¹³⁹ LRPST EA, ap. 1, b. 95, l. 98.

¹⁴⁰ Ten pat.

fabrike¹⁴¹. Chemijos ir cheminės technologijos instituto moksliniai bendradarbiai palaikė glaudų ryšį su Eidukevičiaus v. odos ir avalynės kombinato inžineriniais-techniniais darbuotojais ir gamybos pirmūnais¹⁴². Techninės paramos dėka kombinato odos gamykloje Nr. 2 buvo sutaupyta daug žaliavos (12 t per metų ketvirtį). Kartu 12 valandų buvo sutrumpintas odų kalkiavimo procesas. Instituto kolektyvas sudarė su kombinatu sutartį kietų odų gamyklos rekonstravimo technologiniam projektui paruošti. Technikos mokslų instituto kolektyvas padėjo „Komunaro“ žemės ūkio mašinų gamyklai rekonstruoti liejimo cechą¹⁴³.

Stiprėjant ryšiams tarp Vilniaus miesto mokslininkų ir gamybininkų, susiformavo tokia mokslas įstaigų ir įmonių bendradarbiavimo forma, kaip mokslinės-techninės konferencijos, kurių metu buvo apibendrinama ir plačiai paskleidžiama priešakinė atskirų įmonių ir gamybos pirmūnų patirtis. Tokią Vilniaus miesto įmonių konferenciją 1952 m. pradžioje Lietuvos Respublikinių profesinių sąjungų taryba kartu su Lietuvos TSR Mokslų akademijos Technikos ir Ekonomikos institutais suorganizavo „Žalgirio“ staklių gamykloje¹⁴⁴.

Socializmo statybos metais susiklostęs bendradarbiavimas tarp pramonės įmonių kolektyvų ir mokslas įstaigų stiprino mokslas ryšius su praktika. Gamybos pirmūnų patirtis turtino mokslą, padėdama jam vystytis. Savo ruožtu mokslas, glaudžiai susijęs su praktika, su gamyba, sudarė palankias sąlygas vystyti miesto pramonę techninės pažangos keliu.

Darbininkų kultūrinio techninio lygio augimas buvo svarbi sąlyga masinio socialistinio lenktyniavimo išvystymui Vilniaus pramonėje socializmo statybos metais. Antra vertus, socialistinio lenktyniavimo augimas skatino darbininkus nuolat kelti savo kultūrinį techninį lygį. Daug socialistinio lenktyniavimo formų buvo tiesiog skirtos kvalifikacijai kelti. Antai lenktyniavimas už puikų kiekvienos gamybinės operacijos įvykdymą skatino darbininkus išsiugdyti specialius įgūdžius, be kurių buvo negalima pasiekti aukšto darbo našumo. 1950 m. antrojoje pusėje išsivystė judėjimas už priešakinių darbo metodų studijavimą, apibendrinimą ir paskleidimą. Šios lenktyniavimo formos ypač skatino darbininkus kelti tiek bendrąjį, tiek ir profesinį-techninį savo išsilavinimą¹⁴⁵.

Išvados. 1. Darbininkų kultūrinio-techninio lygio kilimas buvo vienas iš svarbiausių socialistinės visuomenės vystymosi dėsnų. Jo augimo pagrindą sudarė nuolatinė techninė pažanga. Jis buvo viena iš prielaidų ir tuo pat metu vienas iš puikiausių socialistinio industrializavimo laimėjimų respublikoje socializmo statybos metais.

2. Vilniaus pramonės darbininkų kultūrinio-techninio lygio kilimas prasidėjo pirmosiomis pokario dienomis ir vyko, glaudžiai susijęs su kultūrine statyba respublikoje. Sparčiais tempais kylanti kultūrinė revoliucijos dėka mūsų respublikoje žymiai išaugo ir pramonės darbininkų kultūrinis-techninis lygis.

3. Vilniaus pramonės darbininkų kultūrinio-techninio lygio kilimui pokario metais visų pirma didžiulę reikšmę turėjo bendrojo lavinimo mokymo išvystymas Vilniaus mieste ir visoje respublikoje. Nagrinėjamojo laikotarpio Vilniaus mieste septynmečių mokyklų skaičius išaugo daugiau kaip

¹⁴¹ Советская Литва, 26.VI.1951.

¹⁴² LRPST EA, ap. 1, b. 186, l. 124.

¹⁴³ Советская Литва, 12.VII.1952.

¹⁴⁴ Tiesa, 1952.I.20.

¹⁴⁵ Šiame straipsnyje autorius plačiau nenagrinėja socialistinio lenktyniavimo vaidmens darbininkų kultūrinio-techninio lygio kilimui, kadangi šis klausimas plačiau nušviestas kitame autoriaus straipsnyje. Žr. H. Sadžius, Socialistinis lenktyniavimas Vilniaus pramonėje IV penkmečio metais.— Lietuvos TSR MA darbai, serija A, 11(13) (1962).

7 kartus, vidurinių — 3; moksleivių skaičius padidėjo dvigubai. Visuotinio septynmečio mokymo įgyvendinimas sudarė palankias sąlygas įmonių darbininkų sudėčiai papildyti jaunuoliais, turinčiais 5—7 klasių išsilavinimą.

1945—1953 m. laikotarpiu Vilniaus m. darbo jaunimo mokyklų tinklas išaugo 9 kartus, o jų moksleivių skaičius — 7. Nemažą reikšmę darbininkų išsilavinimo augimui turėjo mokymasis Respublikinėje neakivaizdinėje mokykloje, Darbininkų ir valstiečių parengiamuosiuose kursuose.

4. Svarbią reikšmę miesto įmonių darbininkų kultūrinio-techninio lygio kilimui turėjo profesinis-techninis darbininkų mokymas profesinėse-techninėse darbo rezervų sistemos mokyklose ir betarpiškai įmonėse.

5. Profesinės-techninės mokyklos ruošdavo ir organizacine tvarka nukreipdavo į miesto įmones kvalifikuotus darbininkus. Vilniaus m. profesinės-techninės mokyklos 1945—1953 m. laikotarpiu paruošė 8245 kvalifikuotus darbininkus, iš kurių apie 70% liko dirbti miesto įmonėse.

6. Socializmo statybos metais miesto pramonėje nuolat augo betarpiškai gamyboje apmokytų darbininkų skaičius. Nauji darbininkai miesto įmonėse buvo ruošiami individualiai, brigadinio ir kursinio paruošimo tvarka. Individualaus mokymo forma buvo labiausiai paplitusi. Tokiu būdu buvo paruošta apie 60—70% visų miesto įmonėse paruoštų darbininkų.

7. Pokario metais vykęs spūrtus miesto pramonės augimas, gamybos technikos tobulinimas vertė darbininkus nuolat kelti savo kvalifikaciją, įsisavinti priešakinius darbo metodus. Įmonių darbininkų kvalifikacija buvo keliami techninimumo, gamybinių-techninių kursų, antrosios (trečiosios) profesijos mokymo, priešakinių darbo metodų studijavimo mokyklų formomis.

8. Įmonių darbininkų kultūrinio-techninio lygio kilimui didelės įtakos turėjo techninė propaganda įmonėse, įmonių kolektyvų bendradarbiavimas su mokslo darbuotojais, socialistinis lenktyniavimas.

9. Vilniaus pramonės darbininkams, keliant savo kultūrinį-techninį lygį, įsisavinant priešakinių darbo patyrimą, didžiulę paramą suteikė Maskvos, Leningrado ir kitų šalies miestų įmonių kolektyvai, mokslo įstaigos. Šalies pramonės centruose miesto įmonių darbininkai įsisavino sudėtingas profesijas, nuolat kėlė savo kvalifikaciją.

10. Vykdydami partijos ir vyriausybės nurodymus dėl nuolatinio darbininkų klasės kultūrinio-techninio lygio kėlimo, miesto partiniai ir tarybiniai organai, įmonių partinės organizacijos ir administracijos nuveikė didžiulį darbą, sukurdami būtinas sąlygas sistemingam darbininkų bendrojo lavinimo ir profesinio-techninio mokymo augimui.

11. Darbininkų kultūrinio-techninio lygio kilimas Vilniaus pramonėje, vykęs socializmo statybos metais, buvo organinė sudėtinė dalis tų gilių poslinkių, kurie vyko darbininkų sudėtyje pokario metais. Tai ryškiai įrodė, jog tik socialistinė santvarka atvėrė darbininkams kelią į mokslą, į kvalifikuotą ir intelektualinį darbą.

Pokario metais buvo pasiekta daug laimėjimų Vilniaus pramonės darbininkų kultūrinio-techninio lygio kėlimo srityje. Tačiau šis uždavinys tuomet nebuvo galutinai išspręstas. Jis sprendžiamas ir dabar, nes tai yra viena iš svarbiausių komunizmo statybos prielaidų.

MUZIKŲ RUOŠIMAS LIETUVOS TSR VALSTYBINĖJE KONSERVATORIJOJE 1945—1953 m.

P. ZOSTAUTAITĖ

Remiantis Lietuvos TSR Valstybinės konservatorijos, Lietuvos TSR Švietimo ministerijos ir Lietuvos TSR Kultūros ministerijos archyvine medžiaga bei periodine spauda, šiame straipsnyje bandoma nušviesti ir apibendrinti Vilniaus Valstybinėje konservatorijoje, po Kauno ir Vilniaus konservatorių sujungimo 1949 m. pavadintoje Lietuvos TSR Valstybine konservatorija, vykusį organizacinį ir mokymo-auklėjimo procesą, ruošiant didžiai kvalifikuotus muzikus 1945—1953 m. laikotarpiu.

Periodinėje spaudoje, ypač Lietuvos TSR Rašytojų sąjungos savaitraštyje „Literatūra ir menas“, nagrinėjami atskirų kompozitorių kūriniai, keliamos respublikos muzikinės problemos, skelbiamos informacinio pobūdžio žinutės apie muzikinius koncertus, naujų operų pastatymus, jų atlikimo meninį lygį. Spaudoje liečiama ir konservatorijos mokslo personalo ir studentų muzikinė veikla.

Muzikologas J. Gaudrimas visą muzikinę respublikos veiklą 1940—1958 m. laikotarpiu apibendrino savo apybraižoje „Lietuvių tarybinė muzika“¹. Joje nušviečiama svarbiausių muzikos įstaigų, kaip Lietuvos TSR Valstybinės filharmonijos, Lietuvos TSR Valstybinio operos ir baletų teatro, Lietuvos Tarybinių kompozitorių sąjungos, veikla bei lietuvių kompozitorių kūryba. Skyrelyje „Muzikos mokymo įstaigos“ labai trumpai ir glaustai paliečiama ir Lietuvos TSR Valstybinės konservatorijos veikla.

Muzikos reikšmė Tarybų Sąjungos Komunistų partijos Programoje užimama visapusiškam ir harmoningam žmogaus vystymuisi yra milžiniška. Socializmo statybos laikotarpiu išaugusios muzikinės įstaigos, jų veikla, muzikos mokymas, muzikų ruošimas yra tas pagrindas, kuriuo remiantis, kuriama aukštesnė muzikinė komunistinės visuomenės kultūra.

Prieš pradėdant kalbėti apie muzikų ruošimą socializmo statybos laikotarpiu, reikia trumpai peržvelgti, kaip jie buvo ruošiami buržuazijos valdymo metais. Tarybų Lietuva paveldėjo silpną muzikų ruošimo bazę ir negausius kadrus.

Buržuazijos valdymo metais Lietuvoje buvo dvi vidurinės muzikos mokyklos: Kaune ir Klaipėdoje. Kompozitoriaus J. Naujalio 1919 m. įkurtai muzikos mokyklai Kaune 1933 m. buvo suteiktos aukštosios muzikos mokyklos teisės, pavadinant ją Kauno Valstybine konservatorija². 1923 m. kompozitoriaus S. Simkaus suorganizuota Klaipėdos muzikos mokykla kiekvienais metais išleisdavo po kelis muzikos meno darbuotojus: smuikininkus, orkestro muzikantus, pedagogus. 1939 m. pavasarį Klaipėdos kraštą užgrobus hitlerinei Vokietijai, didesnė dalis Klaipėdos muzikos mokyklos mokytojų ir mokinių persikėlė į Siaulius. Siauliuose nuo 1939 m.

¹ J. Gaudrimas, Lietuvių tarybinė muzika, Vilnius, 1960.

² VKA, b. K-31, l. 29.